

ZIN in politiewerk

Een onderzoek naar systematische aandacht voor zingeving bij de politie
en de rol van geestelijke verzorging daarbij

M.N. van 't Hoog, MA
Prof. dr. T.H. Zock

April 2014

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding van het onderzoek	4
1.2	Onderzoeksvragen	5
1.3	Methode	5
1.3.1	Literatuuronderzoek	5
1.3.2	Interviews	6
2	Theoretisch kader	7
2.1	Zingeving	7
2.1.1	Dimensies van zingeving	7
2.1.1.1	Continu proces van oriëntatie en evaluatie	7
2.1.1.2	Oriëntatiekader	7
2.1.1.3	Morele dimensie	8
2.1.1.4	Vorming oriëntatiekader - individueel & collectief	8
2.1.1.5	Zinbeleving en geraakt worden	9
2.1.1.6	Zingeving in de huidige seculiere samenleving	9
2.1.1.7	Zingevingsvragen	10
2.2	Zingeving en weerbaarheid	10
2.3	Interventies	11
2.3.1	Interventies bij verminderd welbevinden	12
2.3.2	Interventies gericht op verbinding van de politiemans als mens en als professional	13
2.4	Conclusie	13
3	Zingeving bij de politie	15
3.1	Dimensies van zingeving bij de politie	15
3.2	De individuele politiemedewerker	15
3.2.1	Motivatie voor het werken bij de politie	15
3.2.1.1	Motivatie in het geding	16
3.2.2	Morele dimensie	17
3.2.3	De impact van het dagelijkse politiewerk	18
3.2.3.1	Emotionele distantie	18
3.2.3.2	Invloed op mens- en wereldbeeld	19
3.2.3.3	Ontwrichtende situaties	19
3.3	De politieorganisatie	20
3.3.1	Missie, kernwaarden en doelen	20
3.3.2	Gewenste cultuurverandering	21
3.3.3	Beeldvorming professionele weerbaarheid	22
3.4	Conclusie	23
4	Aandacht voor zingeving bij de politie	24
4.1	Inleiding	24
4.2	Praten over zingeving	24
4.3	Structurele vormen en rituelen	25
4.3.1	Trainingen, cursussen en themadagen	25
4.3.2	Opleiding	26
4.3.3	Zorg bij ingrijpende gebeurtenissen	26
4.3.4	Geestelijke verzorging	27
4.3.5	Tuin van Bezinning	28
4.4	Conclusie	28

5	De rol van de geestelijk verzorger bij systematische aandacht voor zingeving	29
5.1	Competentie geestelijk verzorgers	29
5.1.1	Geestelijke verzorging vandaag de dag	29
5.2	Geestelijke verzorging in vergelijkbare contexten	30
5.2.1	First responders	30
5.2.2	Defensie	30
5.2.3	Zorg	31
5.2.4	Geestelijke verzorging bij de politie in het buitenland	32
5.3	Geestelijke verzorging bij de politie in Nederland	32
5.3.1	Voorgeschiedenis	32
5.3.2	Huidige situatie	33
5.3.3	Toekomst	33
6	Conclusie	36
7	Aanbevelingen	39
8	Literatuurlijst	42
8.1	Literatuur	42
8.2	Rapporten en documenten politie	45
8.3	Overige documenten en websites	46

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Politiemensen dragen bijzondere verantwoordelijkheden en lopen uitzonderlijke risico's. Er wordt veel van hen verwacht. Zij moeten in moeilijke omstandigheden op basis van geïnternaliseerde waarden zelfstandig en snel afwegingen en keuzes maken. Dat stelt hoge eisen aan het vakmanschap maar roept ook de vraag op wat de ingrijpende ervaringen en confrontaties voor invloed hebben op het (geestelijk) welbevinden van de politiemedewerker (de Haan & de Reuver, 2009). Hoe geeft hij¹ betekenis aan de ingrijpende gebeurtenissen? Kan hij zo opgeleid, ondersteund en begeleid worden dat hij steeds opnieuw lastige en moeilijke situaties professioneel tegemoet kan treden? Hoe gaat hij om met de morele dilemma's in het dagelijks werk, de verwachtingen die de samenleving van het optreden van de politie heeft, de snelle maatschappelijke en technologische ontwikkelingen en de veranderingen in de organisatie? Zin hebben en houden in het politievak, dat in de loop van de jaren is opgeschoven van een 'stevig ambt' naar een 'hoog risicoberoep' (programma- en actieplan versterking professionele weerbaarheid, 2011), vraagt veel van politiemedewerkers en de politieorganisatie.

Uit sommige onderzoeken blijkt dat het aantal psychische en sociale klachten bij politiemensen toeneemt. Er is sprake van verminderde weerbaarheid, slechter functioneren en verminderde motivatie waardoor politiemensen minder goed inzetbaar zijn (AEF, 2011). Psychische problemen worden bovendien niet altijd goed gesignaleerd en de veiligheid om problemen te bespreken laat te wensen over (Gersons & Burger, 2012). In de Blauwdruk Mentale Zorglijn Politie, het resultaat van het onderzoek naar de vraag of politiemensen de psychische zorg krijgen die ze nodig hebben, wordt benadrukt dat er bij de politie sprake moet zijn van een continu bewustzijn dat de mentale weerbaarheid en psychische gezondheid essentieel zijn voor de beroepsuitoefening van politiemensen. Vanuit de zorgen om de weerbaarheid van politiemensen is het Programmaplan Versterking Professionele Weerbaarheid ingezet. Dit programma richt zich op versterking van de veerkracht van politiemensen en het vergroten van het vakmanschap en de inzetbaarheid van de politie. De professionele weerbaarheid wordt onderscheiden in drie dimensies: de fysieke, mentale en morele weerbaarheid. In dit onderzoek staat de vraag centraal op welke wijze bewuste, systematische aandacht voor zingeving in relatie tot het politievakmanschap kan bijdragen aan de inzetbaarheid van politiemensen en verwezenlijking van de doelen van de Nationale politie.

In 1999 heeft Simone de Wit met het onderzoek *Onder je pet praten* de wenselijkheid van professionele geestelijk verzorging bij de politie verkend en aangetoond. Naar aanleiding van dit onderzoek hebben de politievakorganisaties bij het sluiten van het Akkoord Arbeidsvoorwaarden sector Politie 2005-2007, met de minister afgesproken dat "ieder korps voorziet in een professionele voorziening op het terrein van geestelijke verzorging." In 2009 is onderzocht waarom deze afspraak niet of slechts ten dele is nagekomen (de Haan & de Reuver, 2009). De onderzoekers concluderen dat er toenemende aandacht is voor zingeving, moraliteit en geestelijke gezondheid binnen de politie maar dat er sprake is van grote verscheidenheid en ongelijktijdigheid tussen de korpsen. De aanwezige geestelijk verzorgers

¹ Waar 'hij' staat wordt bedoeld 'hij' of 'zij'.

zijn aangesteld dankzij de persoonlijke voorkeur van een korpschef. De geestelijk verzorgers zijn niet of nauwelijks betrokken bij meningsvorming, ontwikkeling en concretisering van zingeving, moraliteit en geestelijk welbevinden in het kader van landelijk beleid. Ze functioneren primair als begeleiders en hulpverleners. Momenteel zijn bij de Nationale Politie twee geestelijk verzorgers op eenheidsniveau werkzaam en één halftime op de Politieacademie. In tegenstelling tot de sectoren Defensie, Justitie en de zorg, is bij de politie tot op heden geen landelijke visie op Geestelijke Verzorging ontwikkeld. De totstandkoming van de Nationale Politie is aanleiding om ook voor deze sector een visie op Geestelijke Verzorging te ontwikkelen, waarbij het politievak(manschap) het uitgangspunt is (offerteaanvraag politie, 2013).

1.2 Onderzoeksvragen

Op welke wijze kan bewuste, systematische aandacht voor zingeving in relatie tot het politievak(manschap) bijdragen aan de (duurzame) inzetbaarheid van politiemensen en verwezenlijking van de doelen van de Nationale Politie?

1. Op welke wijze kan bewuste, systematische aandacht voor zingeving in relatie tot het politievak(manschap) ontwikkeld worden ten behoeve van praktijk en onderwijs?
2. Op welke wijze kan bewuste, systematische aandacht voor zingeving in praktijk en onderwijs bijdragen aan het realiseren van de doelen van de Nationale Politie?
3. Hoe kan dit vanuit het vak Geestelijke Verzorging worden ondersteund en versterkt?
4. Welke vorm van Geestelijke Verzorging zal het politievakmanschap ondersteunen en versterken?
5. Welke vorm van Geestelijke Verzorging sluit aan bij de (inrichting van de) Nationale Politie?
6. Op welke wijze kan Geestelijke Verzorging bijdragen aan een politiecultuur waarin krassen op de ziel worden geaccepteerd en gewaardeerd?
7. Welke vorm van Geestelijke Verzorging bij de politie in het buitenland sluit aan bij de Nationale Politie?

1.3 Methode

1.3.1 Literatuuronderzoek

Het eerste deel van het onderzoek bestond uit een literatuuronderzoek naar verschillende opvattingen en dimensies van zingeving en de relatie(s) tussen zingeving, (religieuze en spirituele) coping, veerkracht en geestelijk welbevinden. Daarnaast is onderzocht of er in de literatuur empirisch bewijs te vinden is voor effectieve interventies op het gebied van zingeving en veerkracht, in het algemeen en voor de politie en aanverwante beroepen (b.v. militairen) in het bijzonder. Tevens is in de literatuur en documenten van de politie gezocht naar kenmerken van het politiewerk, de politiemedewerkers en de politieorganisatie die relevant zijn in relatie tot zingeving.

Voor het literatuuronderzoek is gezocht in PsycInfo, medline, ERIC en JSTOR met behulp van de zoektermen: *resilience*, *spirituality*, *meaning making*, *religious coping*, *spiritual coping*, zingeving, veerkracht, weerbaarheid. Bij het zoeken naar literatuur over interventies bleek dat

er nauwelijks *systematic reviews* over dit onderwerp zijn. Daarom hebben we gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode: op basis van de eerste artikelen die we hebben gevonden hebben we verder gezocht op de termen die we in die artikelen zijn tegengekomen: *spiritual/emotional/soldier fitness, moral injury/moral repair, mindfulness*.

De rapporten over de politie zijn gezocht via de mediatheek van de politie en de website van het programma Versterking Professionele Weerbaarheid. De inventarisatie van de situatie van geestelijke verzorging bij de politie in landen met een vergelijkbare cultuur en organisatie van de politie als in Nederland heeft plaatsgevonden via email. De emailadressen kwamen uit het netwerk van de politieacademie.

De resultaten van het literatuuronderzoek zijn gepresenteerd op de eerste bijeenkomst van de klankbordgroep die voor dit onderzoek is ingesteld. Op basis van het literatuuronderzoek en de feedback van de klankbordgroep is het format voor de interviews opgesteld.

1.3.2 Interviews

Er zijn vijftien semi-gestructureerde interviews afgenomen met werknemers uit de politieorganisatie met het doel de resultaten van het literatuuronderzoek aan te vullen, te verdiepen en te illustreren. Volgens het plan van aanpak zou de focus van de interviews gericht zijn op a. het krijgen van inzicht in ervaringen rond zin, het omgaan met zingevingskwesties in de politiepraktijk, en behoeftes op het gebied van zingeving; en b. inzicht krijgen in de mogelijkheden om draagvlak te creëren en aandacht voor zingeving in te bedden. Op verzoek van de leden van de klankbordgroep is de focus in de interviews vooral gelegd op ervaringen van zin en zingevingsvragen van politiemedewerkers, hoe zij daar zelf mee omgaan, hoe hun omgeving ermee omgaat en hoe zij die aandacht voor zingeving waarderen.

Het werven van respondenten voor de interviews verliep via leden van de klankbordgroep. Vanuit het oogpunt van diversiteit is bij het benaderen van respondenten gekeken naar: werkgebied (Noorden of Randstand), taakgebied (noodhulp, recherche, wijkagent) en rang (hoofdagent, teamchef, projectleider). Naast elf verschillende politiemedewerkers (gemiddeld 20 jaar in dienst met een range van 3-34 jaar) zijn de drie geestelijk verzorgers van de politie en één manager opleiding en ontwikkeling van de politieacademie geïnterviewd. Op advies van de klankbordgroep zijn naast de interviews twee Mentale Kracht trainingen bijgewoond, één training in het Noorden van het land en één in de Randstad.

De eerste bevindingen van de interviews zijn besproken met de klankbordgroep. Naar aanleiding van deze bespreking zijn geen nieuwe vragen meer toegevoegd aan het interview. De interviews zijn getranscribeerd, en geanalyseerd met behulp van nVivo, een kwalitatief analyse programma.

2 Theoretisch kader

De opgave waar ieder mens mee geconfronteerd wordt is het individuele zelf en het collectieve zelf met elkaar in evenwicht te brengen (van der Lans, 2006).

2.1 Zingeving

Een, op dit moment in de literatuur breed gedeelde, algemene omschrijving van zingeving is: een continu proces waarin ieder mens betekenis geeft aan het (eigen) leven, in interactie met de omgeving (VGVZ, 2002). Mensen worden zich bewust van de beleving van zin of juist van het ontbreken van zin wanneer zij een discrepantie ervaren tussen het leven zoals het feitelijk loopt en hun levensideaal. Dan komen mensen tot het stellen van expliciete zingevingsvragen. Godsdienstpsycholoog Jan van der Lans definieert zingeving meer specifiek als 'een reeks van samenhangende cognitief-affectieve processen, die voorwaarden scheppen voor inzet en betrokkenheid en voor zinbeleving welke zich manifesteert in psychisch welbevinden óf uitmonden in een zingevingscrisis en gevoelens van zinloosheid' (2006). Het proces van zingeving kan dus resulteren in ervaren dat iets zinvol is, in motivatie en betrokkenheid, wat zich uit in geestelijk welbevinden. Aan het andere kant van het spectrum kan het proces echter ook leiden tot een crisis, het ontbreken van zin en daardoor verminderd welbevinden. In de komende subparagrafen worden de verschillende dimensies van het zingevingproces en de relatie met (geestelijk) welbevinden verder uitgewerkt.

2.1.1 Dimensies van zingeving

2.1.1.1 *Continu proces van oriëntatie en evaluatie*

Het zingevingproces is een continu proces waarin twee taken centraal staan: oriëntatie en evaluatie. In iedere situatie of omgeving waarin we als mens terecht komen vindt er oriëntatie en evaluatie plaats. De oriëntatietaak is gericht op herkennen, begrijpen en verklaren. Begrijp ik wat hier gebeurt? Herken ik het? Heb ik er een verklaring voor? De evaluatietaak richt zich op de vraag wat het belang van de situatie is. Welke waarde hecht ik eraan? Past het bij me? Kan ik het aan? Het oordeel of we iets de moeite waard vinden hangt af van onze doelen, ons waardensysteem en ons zelfbeeld. We beleven een situatie als zinvol als oriëntatie en evaluatie goed op elkaar afgestemd zijn. Zinvolheid in ons dagelijkse bestaan en in de interactie met de omgeving is doorgaans impliciet aanwezig. Het alledaagse zingevingproces speelt zich dan ook grotendeels onbewust af.

2.1.1.2 *Oriëntatiekader*

Voor de oriëntatie en evaluatie tijdens onze waarnemingen maken we gebruik van bronnen: interpretaties en verklaringen die we ontleen aan gemeenschappelijke voorstellingen en betekenissen in de cultuur die samen ons mens- en wereldbeeld vormen. Chrystal Park (2010) gebruikt in haar beschrijving van zingeving (*meaning making*) de term *global meaning*. Zij heeft het concept zingeving uitgewerkt op basis van consensus in de literatuur over het omgaan met levensstressoren. Onder *global meaning* verstaat Park het algemene oriëntatiekader van een individu, inclusief iemands bronnen. Het oriëntatiekader bestaat uit

levensovertuigingen, levensdoelen en een subjectief gevoel van betekenis of zin. In het dagelijks leven beïnvloedt het oriëntatiekader iemands gedachten, handelingen en emotionele reacties.

De **levensovertuigingen** in het oriëntatiekader omvatten het wereldbeeld, mensbeeld en zelfbeeld van een individu. Hoe kijkt iemand aan tegen de wereld, de mensen die er leven en de eigen rol in het grote geheel? Voor veel mensen zijn gerechtigheid, controle, voorspelbaarheid en samenhang belangrijke aspecten van deze visies op de wereld, mensen en zichzelf. De meest genoemde **levensdoelen** van het oriëntatiekader liggen op het gebied van relaties, werk, religie, kennis en prestaties. Veel mensen hebben een innerlijk beeld van gewenste processen, gebeurtenissen of uitkomsten ten aanzien van deze doelen. Dit kunnen gewenste eindstadia zijn of al beschikbare stadia die men wil handhaven. Het **subjectief gevoel van betekenis** verwijst naar het gevoel dat je leven betekenisvol is. Een gevoel dat je een doel of een richting hebt, en dat het gevolg is van 'de eigen handelingen als georiënteerd zien op een gewenst toekomstige staat of doel'. Het is nog onderwerp van discussie en onderzoek of het subjectieve gevoel van betekenis onderdeel is van het oriëntatiekader of het gevolg ervan (Park, 2010).

2.1.1.3 *Morele dimensie*

Opvattingen over goed en kwaad, over handelen dat we als goed en nastrevenswaardig beoordelen en handelen dat we als slecht en ontoelaatbaar beschouwen, maken deel uit van het oriëntatiekader. De morele dimensie (waarden, normen & regels en doelen) is daarmee een onlosmakelijk onderdeel van het zingevingsproces. In het boek *Naar eer en geweten*, over morele vorming in de krijgsmacht (de Boer et al., 2012) wordt onderscheid gemaakt tussen morele beoordeling en morele ervaring. De *morele beoordeling* betreft een cognitief referentiekader rond ethiek waarvan een beeld van juiste doelen van menselijk handelen deel uitmaakt. In levensbeschouwelijke tradities vinden we een samenhangend geheel van waarden en doelen van menselijk leven gepresenteerd; in het oriëntatiekader van individuen is dit vaak meer impliciet aanwezig. Het begrip *morele ervaring* 'duidt de wijze aan waarop een persoon psychische, sociale, existentiële en godsdienstig-levensbeschouwelijke realiteiten op het gebied van goed en kwaad waarneemt (perceptie), beleeft, en interpreteert' (ten Have et al, 2009). De morele ervaring hangt nauw samen met het persoonlijke en professionele zelfbeeld.

2.1.1.4 *Vorming oriëntatiekader - individueel & collectief*

De inhoud van het oriëntatiekader wordt vroeg in het leven gevormd op basis van persoonlijke ervaringen in interactie met de omgeving. Onze cultuur speelt een belangrijke rol in de vorming van het oriëntatiekader. Cognitieve en handelingsschema's die praktisch en effectief gebleken zijn worden vastgelegd en overgedragen aan de volgende generatie. Bij het geven van betekenis aan zowel alledaagse situaties als niet-alledaagse kritieke omstandigheden maken mensen spontaan gebruik van handelingsmodellen in de vorm van gedragscodes en – conventies, en duidingsmodellen die onderdeel zijn van hun wereldbeeld. Religieuze of andere levensbeschouwelijke tradities zijn een onderdeel van de cultuur. De omgeving waarin de mens zich wil oriënteren en waarvan hij de betekenis zoekt is niet beperkt tot het hier en nu maar strekt zich uit in ruimte en tijd. De behoefte aan levensbeschouwing lijkt samen te

hangen met de universele aard van het menselijk zelf en is dus niet een toevallig product van opvoeding (van der Lans, 2006).

2.1.1.5 *Zinbeleving en geraakt worden*

De drie elementen van het oriëntatiekader (levensovertuigingen, levensdoelen en een subjectief gevoel van betekenis) komen terug in de omschrijving van zinbeleving door Jan van der Lans (2006). Hij omschrijft zinbeleving als een complexe psychische toestand die opgebouwd is uit een besef van **cognitieve-affectieve controle, doelgerichtheid** en een **vitaal lust- of geluksgevoel**. Zinbeleving impliceert een gevoel van herkenning en een gevoel van vertrouwdheid. Zolang de nieuwe informatie herkenbaar is en past in ons beeld van de werkelijkheid raken we bij een nieuwe situatie niet uit ons evenwicht. Het gaat hierbij om de herkenbaarheid van de wereld om ons heen maar ook van onze binnenwereld: onze dromen, fantasiebeelden, stemmingstoestanden, lichaamsbelevingen. Als we iets niet herkennen of begrijpen leidt dat echter niet altijd tot gevoelens van zinloosheid. Vaak halen we onze schouders op en gaan we over tot de orde van de dag. De zinbeleving stukt pas als het niet begrijpen van de situatie gepaard gaat met het gevoel dat onze idealen en waarden in het geding zijn. Zinbeleving bevestigt ons grondvertrouwen en versterkt het gevoel dat we opgenomen zijn in een groter geheel. Het gevoel van verbondenheid met een groter geheel betreft de affectieve relaties met medemensen maar ook met de materiële omgeving zoals de natuur. Godsdienstpsychologe Hans Alma voegt daar aan toe dat het vermogen geraakt te worden en aandacht te besteden aan onze omgeving de basis vormt van ervaringen van zin of zinloosheid. Zin wordt niet gegeven vanuit een individu en ligt niet zondermeer besloten in zijn omgeving maar ontstaat wanneer de persoon een relatie aangaat met iets of iemand in zijn omgeving (Alma, 2005).

We beleven een activiteit als zinvol zolang deze een waarde vertegenwoordigt. En iets is voor ons waardevol zolang, en naarmate het te maken heeft met een doel dat we willen bereiken of realiseren. Doelgerichtheid is altijd een voorwaarde voor betrokkenheid. Als we een oordeel vormen over de zin van iets, beslissen we impliciet of het al dan niet past in het geheel van ons levensverhaal. Het ideaalbeeld dat we van onszelf ontwikkeld hebben is de maatstaf, situaties die onze centrale waarden bevestigen beleven we als het meest zinvol. Een situatie daarentegen, die de centrale waarden in gevaar brengt zal tot gevoelens van zinloosheid leiden. Het ervaren van zin heeft tot slot ook te maken met een vitaal lust- of geluksgevoel. Volgens van der Lans zijn gevoelens van lust en geluk twee basale kenmerken van het leven die los staan van bewuste levensdoelen. Het bedenken dat iets zinvol is, maar niet voelen en ervaren dat de zin in je werkt, is 'een weg gaan waartoe je niet uitgenodigd wordt' (van der Lans, 2006).

2.1.1.6 *Zingeving in de huidige seculiere samenleving*

Mensen zoeken steeds meer op individuele wijze naar zin en oriëntatie in het leven buiten de traditionele en religieuze en levensbeschouwelijke tradities om. De nadruk ligt meer op zingeving als psychisch proces en minder op de levensbeschouwelijke of religieuze inhoud (Zock, 2007). Door de sociale bekrachtiging van ons gedrag zijn de dagelijkse dingen en bezigheden meestal vanzelfsprekend zinvol en worden zinvragen niet gesteld. De Duitse socioloog Döbert (1979) betoogt dat het individu door de vrijetijd- en consumptiecultuur niet

meer komt tot nadenken over de zin van het leven. De markt biedt steeds nieuwe korte termijndoelen waarop mensen voor hun zinbeleving op kunnen terugvallen. Ook zijn mensen in een gesecculariseerde samenleving minder bekend met religieuze symbolsystemen waardoor velen geen verhalen en mythen meer kennen waarin zingevingsvragen zijn gethematiseerd en zij daardoor niet over zingevingstaal beschikken. Dit belemmert de reflectie over zin. Een gevolg hiervan is dat mensen die om een of andere reden niet langer zin kunnen ontlenen aan de dagelijkse bezigheden en collectieve waarden een diffuus gevoel van onbehagen ervaren zonder dit te kunnen benoemen. Döbert vermoedt dat actie, bijvoorbeeld sport, in dit verband een zingevingsfunctie kan vervullen. Steeds actief zijn absorbeert en voorkomt het stellen van vragen. Door activiteiten te ondernemen kan men zichzelf bewijzen, kan men demonstreren over bepaalde eigenschappen te beschikken waardoor men in de ogen van anderen meetelt. Actie beschermt op die manier effectief tegen dreigende zinloosheid.

2.1.1.7 *Zingevingsvragen*

Er zijn verschillende omstandigheden waarin mensen zin vragen stellen (Gollwitzer, 1970). Mensen vragen naar zin als ze het gevoel hebben dat iets niet langer kan doorgaan zoals het gaat en dat verandering nodig is. Bijvoorbeeld, een politiemedewerker vraagt zich af of zijn werk wel zin heeft als de verdachten die hij heeft opgepakt steeds niet berecht worden. Een tweede situatie is als mensen een gevoel van leegte ervaren. Ze beseffen dat diepere behoeften onbevredigd blijven. Tot slot ontstaan zingevingsvragen naar aanleiding van ingrijpende levenservaringen, een ongeval of plotseling verlies met diepingrijpende gevolgen. In dergelijke existentiële grenssituaties stellen mensen vragen als: Waarom overkomt mij dit? en Hoe moet ik verder? Zij stuiten op grenzen die ze niet met de verbeelding kunnen overschrijden. Mensen die iets dergelijks meemaken kunnen soms een tijd lang geen toekomstperspectief ontwikkelen. Dit wordt wel een identiteitscrisis genoemd, ofwel 'het verhaal stopt'. De betrokkene voelt zich psychisch verlamd, op de lange duur kan een depressie ontstaan.

2.2 **Zingeving en weerbaarheid**

Bij stressvolle gebeurtenissen komt bij nagenoeg iedereen een zingevingsproces op gang dat vaak lang doorwerkt, zo blijkt uit onderzoek (Park, 2010). De kwaliteit van de manier waarop men zin geeft blijkt minstens zo belangrijk te zijn voor de uitkomst als hoe lang en hoe vaak men er mee bezig is. Zo blijkt dat betekenisgeving waarbij men zichzelf verwijten maakt en negatief beoordeelt tot slechtere uitkomsten leidt dan betekenisgeving gebaseerd op niet-oordelende reflectie. Deze laatste leidt tot betere aanpassing (Gortner et al., 2006, Treynor et al., 2003, Watkins, 2008). Sommige oriëntatiekaders zijn beschermend, andere maken mensen juist kwetsbaar voor de impact van negatieve ervaringen. Een levensovertuiging waarin erkend wordt dat goede mensen negatieve, willekeurige en onrechtvaardige dingen kunnen overkomen zou beschermend zijn (Thompson & Janigian, 1988). Sommige vormen van oriëntatiekaders verdragen gemakkelijker negatieve gebeurtenissen, zonder dat een discrepantie wordt ervaren (Bonanno et al., 2002). Zo lijken sommige religieuze oriëntatiekaders bijvoorbeeld een buffer te zijn tegen stress (Fabricatore, Handal & Fenzel, 2000) en het mogelijk te maken dat mensen hun doelen nog als bereikbaar ervaren, ondanks

moeilijke omstandigheden (Jacobs, Burns & Bennett Jacobs, 2008). Wanneer het oriëntatiekader van een individu inderdaad een buffer tegen stress kan zijn kan dit mogelijk tot veerkracht leiden. Dit moet nog wel verder onderzocht worden (Park, 2010).

Veerkracht wordt omschreven als het resultaat van succesvolle aanpassing in tijden van (grote) tegenslag, dat zich manifesteert in het behoud van gezondheid of van herstel (Reich, Zaustra & Hall, 2010). Violanti (2006) definieert veerkracht specifiek voor de politiecontext als de mogelijkheid van een individuele agent en/of afdelingen van de politie om in balans te blijven tijdens moeilijke situaties. Deze definitie lijkt veerkracht meer te zien als een eigenschap dan als een proces. In het programma versterking professionele weerbaarheid en in dit onderzoek gaan we uit van de **procesmatige benadering van veerkracht/weerbaarheid**. De overeenkomst tussen veerkracht/weerbaarheid en zingeving is dat het beide processen zijn waarin aanpassing in moeilijke situaties een rol speelt. Een belangrijk verschil is dat bij veerkracht/weerbaarheid de focus van het proces ligt op het positieve resultaat, behoud van gezondheid of herstel. Zingeving betreft een minder instrumentele benadering. De nadruk ligt bij zingeving op het continue proces van betekenis geven en het al dan niet ervaren van zin, waarbij waardering van de situatie en verbinding zoeken een belangrijke rol spelen.

Zoals eerder genoemd kan een bepaald type oriëntatiekader een buffer tegen stress zijn en daarmee mogelijk bijdragen aan veerkracht. Er zijn verschillende onderzoeken die aantonen dat spiritualiteit een positieve invloed heeft op gezondheid en welzijn, in het geval van stressvolle gebeurtenissen (o.a. Koenig et al., 2010). Veerkracht kan door spiritualiteit toenemen via de ervaringen van verbondenheid, levenswaarden, persoonlijke betekenisgeving en coping. De mogelijkheid om een positieve betekenis te geven aan je leven en ervaringen is een belangrijke verklarende factor voor het effect van spiritualiteit op veerkracht en positieve emoties. Veerkracht en positieve emoties beïnvloeden en versterken elkaar door de tijd heen (Smith et al., 2012).

2.3 Interventies

Dit onderzoek richt zich op de vraag op welke manier bewuste systematische aandacht voor zingeving kan bijdragen aan het vakmanschap en de inzetbaarheid van politiemensen. In deze vraag zitten twee aspecten: in de eerste plaats aandacht voor zingeving in de vorm van begeleiding van politiemedewerkers die zijn vastgelopen en de zin in het werk (en het leven) kwijt zijn geraakt; en in tweede plaats aandacht voor zingeving in de vorm van voorbereiding op, en begeleiding bij het in evenwicht brengen en houden van het individu en het collectief waartoe hij of zij behoort. Met andere woorden: het gaat in beide gevallen om de verbinding te leggen tussen de politiemans als mens en de politiemans als professional, in diens context. In de komende subparagrafen wordt besproken wat er in de literatuur bekend is over interventies die gericht zijn op één van deze aspecten. In de bespreking nemen we drie niveaus van bewijs mee: *consensus based* (dit zou in de praktijk kunnen werken), *practice based* (dit werkt in de praktijk) en *evidence based* (dit is bewezen werkzaam).

2.3.1 Interventies bij verminderd welbevinden

Uit een recent review (Penalba et al., 2009) naar *evidence based* psychosociale interventies om agenten met mentale problemen te ondersteunen blijkt dat er nauwelijks bewijs is dat psychosociale interventies stress gerelateerde psychologische symptomen bij agenten kunnen verminderen. Het onderzoek naar de effectiviteit van interventies gericht op het faciliteren van betekenis geven en veerkracht staat nog in de kinderschoenen (Park, 2010). Er zijn positieve resultaten maar er moet nog veel geleerd worden over hoe betekenisgeving gefaciliteerd kan worden door interventies en of dit dan helpend is (Chan, Ho & Chan, 2007). Veel psychotherapeuten betrekken zingeving in hun behandeling, maar onduidelijk is wat daar het effect van is (Hayes et al, 2007). Uit onderzoek onder politiemensen en militairen blijkt dat traumatische ervaringen vaak gepaard gaan met sterke zichzelf veroordelende gevoelens zoals schaamte en schuld. Onderzoek naar behandeling gebaseerd op mindfulness bij politieagenten toont aan dat het aspect 'acceptatie zonder veroordeling' van mindfulness gerelateerd is aan minder symptomen van traumatische stress (Chopko et al., 2013).

Van belang in dit kader is ook het concept *moral injury*, aantasting van het morele oriëntatiekader en de morele ervaring resulterend in bijvoorbeeld gevoelens van zinloosheid, demotivatie, schaamte en schuld. In de literatuur hierover worden de termen 'moral' en 'spiritual' (zingeving) nauw verbonden (zie bv Litz, 2009, Drescher et al., 2011, Dombo et al., 2013). In de behandeling van *moral injury* bespreken Worthington & Langbert (2012) bijvoorbeeld de rol van jezelf en anderen vergeven.

Op het niveau van *consensus based* komen verschillende factoren uit de literatuur naar voren waar training of interventies, gericht op het vergroten van de weerbaarheid, zich op zouden moeten richten. In de eerste plaats zijn dat positieve emoties, positieve coping, en het vermijden van negatieve coping. Een positieve manier van omgaan met heftige gebeurtenissen door het opdelen van grotere problemen in behapbare stukken, steun zoeken en vrij zijn in hoe om te gaan met stressvolle gebeurtenissen kan helpend zijn (Hobfoll et al., 1991). In relatie tot veerkracht kunnen positieve emoties een tegengif vormen in een negatieve emotionele toestand en zo bijdragen aan gezondheid en welzijn. Positieve emoties, waarvan men zich bewust is, helpen om meerdere persoonlijke bronnen uit het oriëntatiekader in te zetten wat kan leiden tot meer levenstevredenheid en minder kans op depressie. Om het effect van negatieve emoties tegen te gaan, kunnen positieve emotionele ervaringen gestimuleerd worden. Negatieve emoties moeten echter niet geëlimineerd of genegeerd worden, zeker niet als ze passen bij de context, want ze zijn noodzakelijk voor het menselijk floreren (Fredrickson & Losada, 2005).

In de literatuur zijn ook *practice based* factoren te vinden die een bijdrage kunnen leveren aan het stimuleren van zingeving. Een expliciete focus op elementen van het oriëntatiekader die sterk gerelateerd zijn aan welbevinden, zoals het opnemen van spiritualiteit (Pargament, 2007), stimuleren van vergeving (Waltman et al., 2009) en focussen op posttraumatische groei (Tedeschi & Calhoun, 2009), kan therapeuten helpen om zingeving bij mensen te bevorderen. Volgens Frank (1982) is van belang om een conceptueel schema of 'mythe' te bieden die de patiënt een geloofwaardige uitleg geeft van zijn symptomen en een andere kijk geeft op zijn problemen. De beste benadering van interventie en preventie op het gebied van zingeving is volgens Park (2010) focussen op de door het individu zelf geformuleerde inhoud van *meaning*.

2.3.2 Interventies gericht op verbinding van de politieman als mens en als professional

Er zijn in de literatuur alleen *consensus based* factoren te vinden waarop interventies, gericht op preventie, gebaseerd zouden kunnen worden. Een preventieve werking zou kunnen uitgaan van bewustwording en expliciteren van het persoonlijke oriëntatiekader, bijvoorbeeld in de vorm van een levensbeschouwelijk assessment tijdens de initiële opleiding. Vervolgens kunnen aspecten van het oriëntatiekader opgebouwd worden die helpend zijn in gewone omstandigheden zoals het gevoel van *mastery* (beheersbaarheid, controle) en verbondenheid met gestelde doelen, waarmee mensen zich verbonden weten met een groter geheel (politie organisatie, samenleving, mensheid). Dit kan leiden tot een groter gevoel van betekenis en voldoening, wat kan bijdragen aan de algemene gezondheid en het welzijn maar ook kan dienen als weerbaarheidsbron in tijden van stress (Park, 2012).

Twee voorbeelden van *practice based* interventies die gebaseerd zijn op bewustwording van het persoonlijke oriëntatiekader, van de (spirituele) bronnen van anderen en van copingmechanismen zijn hier relevant. In de eerste plaats een training voor politiemensen in Engeland (Smith & Charles, 2010) waarbij gebruik wordt gemaakt van piekervaringen volgens Maslow. Deze piekervaringen kunnen de zelfkennis van het individu en zijn kennis van de wereld herstructureren, het individu in een hogere staat van ontwikkeling brengen en bijdragen aan een gevoel van welbevinden. In de training moet er ruimte en toestemming zijn om spirituele ervaringen te belichten, te beschrijven en te ontdekken. Verder worden in de training de 'toxic effects' van het politiewerk verkend, en worden bij de politie aanwezige positieve en negatieve copingmechanismen en de supportmechanismen besproken en wat de grenzen aan deze mechanismen zijn.

Het tweede voorbeeld betreft *spiritual fitness*, een onderdeel van het Comprehensive Soldier Fitness (CSF) programma van de Amerikaanse krijgsmacht (Pargament & Sweeney, 2011). *Spiritual fitness* bestaat uit drie lagen: het ontwikkelen van zelfbewustzijn en spiritualiteit, het ontwikkelen van bewustzijn van spirituele bronnen en toegang ertoe en het ontwikkelen van bewustzijn ten aanzien van spiritualiteit van anderen. Het ontwikkelen van zelfbewustzijn en spiritualiteit vindt plaats door het onderkennen van het eigen oriëntatiekader (kernwaarden, levensovertuigingen, kracht, passies, levensdoelen) en het onderzoeken of het oriëntatiekader strookt met iemands huidige spirituele levensrichting. Het gehele CSF programma is breed ingevoerd voor alle militairen. De effectiviteit van het programma wordt onderzocht.

Smith en Charles (2010) betogen dat zingeving een complex proces is waarin alle dimensies van het leven met elkaar samenhangen. Bij de implementatie van zingeving in de politieorganisatie moet zingeving niet als een geïsoleerd onderdeel benaderd worden maar als integraal onderdeel van de politiemedewerker, van het politiewerk en van de organisatie. Aandacht voor zingeving is daarmee niet alleen de taak van de geestelijke verzorging maar van de gehele organisatie.

2.4 Conclusie

Zingeving is een complex, meerdimensionaal proces, dat de persoon in interactie met diens omgeving betreft. Het proces van zingeving vindt plaats op basis van het individuele oriëntatiekader dat van jongs af aan in interactie met de omgeving gevormd wordt. Culturele

bronnen, zoals levensbeschouwelijke tradities, maken daardoor ook deel uit van het oriëntatiekader. De morele dimensie van zingeving - de normen/regels, waarden en levensdoelen – bepalen de evaluatieve dimensie. Ervaringen en handelingen die aansluiten bij de persoonlijke waarden, idealen en levensdoelen leiden tot zinbeleving.

Zingeingsvragen en ervaringen van zinloosheid kunnen ontstaan in existentiële grenssituaties, maar ook wanneer een al langer bestaande situatie niet meer past in het levensverhaal en wanneer diepere behoeften onbevredigd blijven. Ervaringen van zinloosheid en zingeingsvragen horen bij het normale zingeingsproces en moeten dus niet direct als pathologisch en ziekmakend gelabeld worden. Het is van belang dat mensen tijdens het zingeingsproces ruimte ervaren om (nieuwe) betekenis te vinden. Langdurige gevoelens van zinloosheid in combinatie met negatieve copingmechanismen kunnen leiden tot verminderd geestelijk welbevinden. Zowel veerkracht/weerbaarheid als zingeving zijn processen van aanpassing in ingrijpende situaties. Wanneer mensen in staat zijn tot het vinden van nieuwe betekenis en zinbeleving draagt dat bij aan de weerbaarheid.

Er zijn nog weinig *evidence based* interventies die kunnen bijdragen aan weerbaarheid en zingeving, maar er zijn wel veel aanwijzingen voor *practice based* interventies en *consensus based* factoren waarop interventies gebaseerd kunnen worden. Belangrijke factoren zijn acceptatie zonder veroordeling, vergeving, positieve emoties, het stimuleren van spiritualiteit en het zoeken naar nieuwe betekenis. Bij het stimuleren van positieve emoties moeten de negatieve emoties niet ontkend worden. Voor preventieve interventies zijn bewustwording van het persoonlijke oriëntatiekader en verbinding met het professionele waardensysteem van belang. Daarmee kan een betekenisvolle controle worden ontwikkeld en verbondenheid met de gestelde doelen en het grotere geheel (van de organisatie en de samenleving) worden gestimuleerd.

3 Zingeving bij de politie

3.1 Dimensies van zingeving bij de politie

"Waar doe je het voor? En wat ben jouw rol daarin? De intrinsieke waarde waarom je iets doet en die verder gaat dan nut en noodzaak in de maatschappij. Je persoonlijke doelen: hoe sta je in het leven, wat is je bijdrage? Leef je alleen voor jezelf of doe je een beroep waarin je eigenlijk voor mensen werkt? Waarom je bepaalde zaken wel of niet doet. Een soort moreel kompas."

(omschrijving zingeving door een teamchef ♂)

In dit hoofdstuk worden dimensies van zingeving besproken die in het politiewerk centraal staan. De individuele politiemedewerker geeft betekenis aan de, vaak ingrijpende, situaties waar hij tijdens zijn werk mee te maken krijgt. Hij geeft, op basis van zijn oriëntatiekader, betekenis in interactie met de omgeving, dat willen zeggen de burgers waar hij mee in aanraking komt, de collega's, de politieorganisatie, de samenleving en zijn familie en vrienden. In dit hoofdstuk richten we ons op zingeving vanuit zowel het perspectief van de individuele politiemedewerker als dat van de politieorganisatie, en op de verbinding tussen beide perspectieven. De dimensies worden besproken aan de hand van (secundaire) literatuur, interne onderzoeken en documenten van de politie, aangevuld en geïllustreerd met informatie uit de interviews.

3.2 De individuele politiemedewerker

Op het niveau van de individuele politiemedewerker brengen we meerdere dimensies van zingeving in beeld die in het politiewerk aan de orde zijn: de motivatie voor het politiewerk, de morele dimensie van het werk, de manier van omgaan met ingrijpende situaties, de invloed van het werk op het mens- en wereldbeeld en situaties waardoor politiemensen ontwricht kunnen raken. Het perspectief van de individuele politiemedewerker is het uitgangspunt, maar omdat betekenisgeving altijd in interactie met de omgeving tot stand komt zal het collectieve perspectief (van de organisatie) ook hier al naar voren komen.

3.2.1 Motivatie voor het werken bij de politie

Wanneer mensen een situatie als zinvol ervaren leidt dat tot motivatie en betrokkenheid (van der Lans, 2006). In de motivatie komt naar voren welke waarden maken dat mensen iets, bijvoorbeeld hun werk, als zinvol ervaren en welk doel zij daarmee willen bereiken. Mensen beleven immers een activiteit, een situatie of relatie als zinvol zolang deze een waarde vertegenwoordigt, en zolang en naarmate deze te maken heeft met het doel dat zij willen bereiken. In dit onderzoek hebben we in de literatuur gezocht en in de interviews gevraagd naar de motivatie van politiemensen voor het politiewerk. De motivatie biedt zicht op de waarden, idealen en doelen van de individuele politiemedewerker op basis waarvan hij gekozen heeft voor het werk bij de politie en waarom hij (nog steeds) zin ervaart in het politiewerk.

Uit literatuur (Smith & Charles, 2010, van Luijn, 2012) en de interviews blijkt dat de motivatie van de meerderheid van de politiemensen voor het werken bij de politie verband

houdt met idealen: iets voor de samenleving willen betekenen, dienstbaar willen zijn, medeburgers willen helpen. Maar ook afwisseling, aangetrokken zijn tot het avontuurlijke, spanning en sensatie spelen een rol. Belangrijke waarden voor politiemensen zijn eerlijkheid en rechtvaardigheid. Het onderstaande citaat verwoordt deze combinatie van idealen, waarden en aantrekkingskracht van spanning en sensatie:

"Dat is toch een stukje dienstbaarheid, iets willen betekenen. Ja, ook een stukje, het is een andere baan dan anderen. Er zit een dynamiek in... ja een bepaalde sensatie zit erin. Dus een mix, van iets willen betekenen en de aantrekkelijkheid van het werk." (teamchef ♂)

In het sociale - het van betekenis willen en kunnen zijn voor mensen - manifesteert zich voor politiemensen het 'hogere', in de zin van de verbondenheid met het grotere geheel en de drijfveer tot onbaatzuchtig handelen. Het 'hogere' zoals Gabriel van den Brink dat in zijn onderzoek naar de betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan (2012) formuleert zoeken politiemensen dus allereerst in het alledaagse werk met en voor burgers. Ook Jan Nap beschrijft in zijn onderzoek *Vragen naar goed politiewerk: belang-stellend ontwikkelen van de alledaagse praktijk* (2012) dat 'juist in het alledaagse, in het ogenschijnlijk onbeduidende, in datgene wat vaak niet in de (management)rapportages terechtkomt, kan oplichten wat waardevol is'. Dit wordt bevestigd in het onderstaande citaat:

"Het hoeven allemaal niet grotere, hele ingewikkelde dingen te zijn, maar dat je ziet dat je van nut bent voor mensen, dat mensen er wat aan hebben dat jij er was op dat moment. Dat je de druk bij ze weg kan halen, of dat je de situatie kon kalmeren. Nou daar word ik blij van." (plaatsvervangend teamchef ♀)

3.2.1.1 *Motivatie in het geding*

Wanneer politiemensen hun waarden en idealen in het werk kunnen realiseren leidt dat tot motivatie en betrokkenheid, ze ervaren het werk als zinvol. Politiemensen zijn zich, zoals de meeste mensen, niet steeds bewust van de waarden en idealen die hen voor het politiewerk motiveren. Wanneer het verwezenlijken van idealen wordt belemmerd of waarden weggedrukt worden kan dit echter leiden tot minder motivatie voor en passie en betrokkenheid bij het werk. In de interviews wordt soms verteld over collega's die niet gedreven zijn en de passie missen, zoals in het onderstaande citaat:

"Nou dat merk je gewoon, hoe mensen soms niet gedreven zijn in hun werk. En...ja dat vind ik zonde. Want ik denk juist wel dat binnen de politie, dit werk, draait heel veel op mensen die wel met hart en ziel er voor gaan." (coördinator recherche ♀)

De organisatie kan veel bijdragen aan het realiseren of juist het belemmeren van waardevol werk. Uit onderzoek naar waarden en idealen van professionals werkzaam in de zorg en bij de politie (van Luijn, 2012) blijkt dat bij de politie vooral lage kwaliteit van het werk en gebrek aan integriteit en openheid het verwezenlijken van idealen kunnen belemmeren. Werkomstandigheden waarin sprake is van botsing van persoonlijke en professionele waarden, bureaucratie en problemen voortkomend uit de eigen levensovertuiging kunnen ook het verwezenlijken van idealen in de weg staan, maar dat komt minder voor.

Negativiteit is een veel genoemd aspect van de politiecultuur. Ook Van Luijn (2012) constateert in haar onderzoek dat politieprofessionals veel klagen. Haar verklaring voor het klagen is dat het een manier is om op indirecte wijze te kennen te geven welke idealen men heeft. De klachten en zorgen die men heeft wijzen niet zozeer op het ontbreken van een ideaal maar juist op de (impliciete) aanwezigheid van hoge waarden of idealen. Op grond van deze hoge waarden en idealen veroordeelt of bekritiseert men bepaalde situaties. In de interviews komt naar voren dat het klagen het meest betrekking heeft op het functioneren van de organisatie, van collega's en leidinggevendenden. Het onderstaande citaat geeft een voorbeeld:

"Niet met betrekking tot de samenleving [negativiteit MH], maar meer naar de organisatie. We zitten weer in een reorganisatie en dan hoor je wel geluiden over van, alweer, waar moeten we nu weer naartoe? Wat gaat er nu weer met ons gebeuren?" (hoofdagent ♀)

3.2.2 Morele dimensie

"Er wordt van ons een hogere ethisch morele standaard verwacht." (projectleider ♂)

"Je kunt geconfronteerd worden met dingen waar je niet achter kunt staan of dingen die niet in je wereld passen." (plaatsvervangend teamchef ♀)

"Ik zie de politie als dunne blauwe lijn tussen goed en kwaad." (projectleider ♂)

Bovenstaande citaten uit de interviews illustreren hoe de morele dimensie van zingeving in het politiewerk aanwezig is. Politiepersonen hebben een discretionaire bevoegdheid waardoor zij in voorkomende situaties mogen, en moeten beslissen wat op dat moment, naar redelijk inzicht, het juiste/goede is om te doen. In vaak enkele seconden moeten zij beslissen wat op dat moment effectief is maar ook wat juist is. Dus niet alleen: Wat moet ik doen? maar ook: Hoe doe ik dat op de juiste manier? De aard van de situatie is vaak zo dat er geen tijd is om uitgebreid te reflecteren op de waarden die aan de orde zijn. Er moet snel beslist en gehandeld worden. Wat het juiste is in een specifieke situatie staat echter niet vast; iedere keer weer is een morele weging nodig.

De politiemedewerker maakt die morele afweging op basis van zijn eigen waarden en overtuigingen (oriëntatiekader) aan de ene kant en de wettelijke regels en de waarden van de politieorganisatie aan de andere kant. Het persoonlijke morele kompas van de politiemedewerker valt niet vanzelf samen met het morele kompas van de organisatie. Het morele kompas van de politie is geworteld in de geschiedenis en ontwikkeling van het politievak. In de loop van de tijd is geleerd wat voor de Nederlandse politie belangrijke waarden en relevante oriëntatiepunten zijn voor goed werk. Wat 'goed' politiewerk is wordt dus niet bepaald door willekeurige individuele opvattingen maar is ook niet voor eens en voor altijd bepaald door de organisatie. Er is geen beslissend en omvattend antwoord op de vraag wat in een concrete situatie goed politiewerk is.

In zijn onderzoek constateert Jan Nap (2012) dat er bij politiepersonen veel 'moraal kapitaal' aanwezig is dat dagelijks wordt ingezet. Politiepersonen zetten zich met hart en ziel in voor waardevol werk. Het aanwezige moraal kapitaal wordt echter volgens Nap te weinig ingezet om professioneel te groeien. Het openlijk bespreken van de morele afwegingen in het alledaagse werk is niet vanzelfsprekend en wordt te weinig gebruikt om het politievak te

ontwikkelen. Een gesprek over de morele dimensie van de dagelijkse praktijk vraagt om reflectie op het persoonlijke kompas - Waar is het mij om te doen? - en om het vertrouwen dat de gesprekspartner iemand is die ook naar eigen vermogen streeft naar werk dat deugt en deugd doet. Aandacht voor morele bezinning voorafgaand aan werksituaties (bijvoorbeeld tijdens opleiding en vorming) en achteraf (bijvoorbeeld na een geweldsincident) kan een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van de morele competenties van politiemensen.

3.2.3 De impact van het dagelijkse politiewerk

In de voorgaande paragrafen is besproken wat politiemensen motiveert in het politiewerk en hoe de morele dimensie daar een belangrijke rol in speelt. De komende paragraaf gaat over de impact van het dagelijkse politiewerk op de politiemedewerker. Welke betekenis wordt er gegeven aan ingrijpende gebeurtenissen? Hoe gaat een politiemedewerker er mee om? Wat is de impact op de lange termijn: welke invloed heeft het werk op het mens- en wereldbeeld van de politiemedewerker? En, wat maakt dat een politiemedewerker het politiewerk niet meer kan volhouden?

3.2.3.1 Emotionele distantie

"Je moet het verschil kunnen maken in die situatie. Ik moet daarin handelen, ik moet daarin iets doen. En je moet je daarin beschermen, dat je de emotie van de ander wel toelaat, maar dat niet overneemt. Dus daar moet in iedere situatie een streep staan." (teamchef ♂)

Uit onderzoek (Smith & Charles, 2010) en de interviews (zie bijvoorbeeld het bovenstaande citaat) blijkt dat politiemensen (al heel snel na hun indiensttreding) een wijze van omgaan met ingrijpende situaties ontwikkelen waarbij ze een zekere distantie aannemen ten opzichte van de emoties die werksituaties oproepen. De focus ligt bij de taak: het handhaven en scheppen van orde en het verlenen van hulp. Een bijkomend aspect van deze strategie is dat politiemensen vinden en ervaren dat zij alleen met collega's goed kunnen praten over de ingrijpende situaties die zij tijdens het werk meemaken. Politiemensen delen met elkaar een gemeenschappelijk betekenis kader waarin de ingrijpende situaties een andere betekenis krijgen dan die buitenstaanders daaraan zouden geven. Aan collega's hoeft je niet uit te leggen hoe een huiselijk geweld situatie eruit ziet, zij zijn er aan gewend en hebben dezelfde emotionele distantie. Familie en vrienden kennen die gewenning en emotionele distantie niet, ze zijn veel eerder geraakt door de ingrijpende situaties die politiemedewerkers meemaken. In de interviews geven politiemensen aan dat ze niet (veel) met familie en vrienden over hun werk praten omdat zij hun naasten willen beschermen voor de ellende die ze tegenkomen en/of niet hard en gevoelloos willen overkomen.

Alleen met collega's over ingrijpende situaties praten en niet met buitenstaanders is gezien het verschil in betekenisgeving logisch, maar draagt het risico in zich dat er voor andere betekenissen steeds minder ruimte is. Er kan een glijdende schaal ontstaan naar verharding en sociale isolatie. Smith en Charles (2010) beschrijven in hun onderzoek dat wanneer politieagenten zich afsluiten voor hun gevoelens zij zich vaak ook afsluiten voor mensen van buiten de politiegemeenschap. Naarmate mensen langer in dienst zijn kan de isolatie sterker worden. Het benadrukken van de onderlinge solidariteit versterkt dit mechanisme en het gevoel dat mensen van buiten er niets van begrijpen. Bovendien kan de

isolatie een negatieve coping stijl versterken. Juist voor politiemensen blijft het belangrijk om naast de politierol andere waardevolle sociale rollen te vervullen die kunnen helpen bij het vinden van positieve copingmechanismen. Onderzoek wijst uit dat het stimuleren van positieve copingmechanismen (Ivlie & Garland, 2011) en het betrekken van familie (Pole, 2006) kunnen bijdragen aan de weerbaarheid van politiemensen. In een aantal interviews wordt benadrukt dat het thuisfront van de politiemedewerker een belangrijke functie heeft in het signaleren van negatieve en vermijdende coping strategieën.

3.2.3.2 *Invloed op mens- en wereldbeeld*

In hoeverre het politiewerk (blijvend) invloed heeft op het mens- en wereldbeeld van politiemensen is op grond van bestaand onderzoek niet duidelijk te zeggen. Uit het onderzoek *Geweld tegen de politie* (van Reemst, Fischer & Zwirs, 2013) blijkt dat politiemensen met een negatief mensbeeld meer geweldservaringen rapporteren. Andersom kunnen politiemensen met meer geweldservaringen een negatiever mensbeeld ontwikkelen. Een onderzoek onder Amerikaanse politiemedewerkers en studenten van de politieacademie (Colwell, Lyons & Garner, 2012) laat zien dat politiemensen en studenten geen negatiever of cynischer wereldbeeld hebben dan de controlegroepen en dat er geen significante veranderingen optreden in het wereldbeeld tijdens de opleiding of tijdens de eerste werkjaren. Bij een individuele politiemedewerker kan er sprake zijn van een negatief mens- en/of wereldbeeld wat de manier waarop hij situaties tijdens zijn werk interpreteert kan beïnvloeden. Van een collectief negatief mens- en wereldbeeld lijkt bij de politie echter geen sprake te zijn. Uit de interviews komt naar voren dat negatieve ervaringen met bepaalde groepen mensen, bijvoorbeeld Marokkaanse jongens die veel overlast veroorzaken, kunnen bijdragen aan (tijdelijke) negatieve beeldvorming over deze groep. Van een structureel negatief mens- en wereldbeeld is volgens de geïnterviewden geen sprake. Sommige geïnterviewden vertellen dat hun beeld van mensen en van de samenleving juist genuanceerd wordt doordat zij in aanraking komen met het verhaal achter de mens(en) die een delict plegen. Het onderstaande citaat geeft beide kanten weer:

"Dus het maakt wel cynisch, je kijk op de wereld verandert wel. Door de ellende en dingen die je meemaakt. Aan de andere kant maakt het ook weer milder. Je snapt meer waarom dingen gebeuren en je snapt ook de context waarin dingen soms gebeuren." (projectleider ♂)

3.2.3.3 *Ontwrichtende situaties*

In de interviews komt naar voren dat politiemensen weten dat 'je emmertje een keer kan overlopen'. Wanneer dat gebeurt, heeft dat grote impact op de betrokkene, maar ook op de collega's. Het is echter niet te voorspellen wanneer iemand ontwricht raakt. De *richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden* (Impact/Trimbos, 2012) vermeldt factoren waarvan bekend is dat zij een rol spelen in ontwrichtende situaties: ernstig letsel met name als er kinderen bij betrokken zijn, betrokkenheid van familie of collega's van politiemedewerkers, een situatie waarin een dader of slachtoffer sterke gelijkenis heeft met een familielid, ingrijpende gebeurtenissen (chtscheiding, ziekte, overlijden) in de privésituatie van de politiemedewerker, onmacht, betrokkenheid bij een integriteitsonderzoek, een levensfase-

probleem en stapeling van incidenten (het emmertje is vol). De ontwrichtende situatie zet de wereld van de betrokken politiemedewerker voor kortere of langere tijd op zijn kop. Het lukt niet meer om het politiewerk te doen met de nodige professionele distantie. De betrokkene moet weer een nieuw evenwicht vinden, opnieuw vertrouwen en zin in het werk krijgen. Achteraf, zo vertellen een aantal geïnterviewden die een ontwrichtende situatie hebben meegemaakt, kan de ervaring je meer sensitief en sterker maken. Ze ervaren een sterker besef van kwetsbaarheid, dat gepaard gaat met meer openheid naar collega's en de mensen waar ze in het werk mee in aanraking komen. Onderstaande citaten geven dit weer:

"Het maakt je sterker, bewuster van wat er met me kan gebeuren." (rechercheur ♂)

"Het maakt je meer betrokken, geïnteresseerd, meer open naar collega's, meer emoties laten zien." (hoofdagent ♂)

"Het heeft mijn leven veranderd, mijn prioriteiten zijn verschoven, ik ben veel gevoeliger op signalen van mensen." (rechercheur ♂)

3.3 De politieorganisatie

Zingeving is een proces dat altijd plaats vindt in interactie met de omgeving. Dit betekent dat de doelen, normen, waarden en idealen van de politieorganisatie mede de betekenis en zin van het politiewerk voor de individuele politiemedewerker vorm geven. In deze paragraaf bespreken we elementen van het oriëntatiekader van de politieorganisatie: enerzijds uitgedrukt in de normen, waarden en doelen die expliciet in officiële documenten genoemd worden, anderzijds impliciet aanwezig in de beeldvorming en discussie over professionele weerbaarheid. Professionele weerbaarheid is op dit moment een onderwerp dat aandacht krijgt in de veranderende organisatie van de Nationale Politie. In de discussie en beeldvorming over professionele weerbaarheid wordt uitgedrukt welke waarden voor het politiewerk van belang of in het geding zijn, en wat in het licht van de professionele weerbaarheid als 'goed' politiewerk wordt gezien.

3.3.1 Missie, kernwaarden en doelen

Het inrichtingsplan van de Nationale Politie (juni 2012) vermeldt de missie, kernwaarden en doelen van de nieuwe organisatie, en de (cultuur)veranderingen die nodig zijn om de doelen te bereiken. De missie van de Nationale Politie is het 'waakzaam en dienstbaar' zijn aan de waarden van de rechtsstaat. De politie vervult deze missie door afhankelijk van de situatie gevraagd en ongevraagd te beschermen, te begrenzen of te bekrachtigen. Kernwaarden bij het vervullen van de missie zijn: integriteit, betrouwbaarheid, moed en verbindend zijn (beroepscode, december 2013). De Nationale Politie heeft als doel: Nederland veiliger maken en ruimte bieden aan de professionaliteit van de politiemedewerkers. Deze doelen moeten leiden tot betere politiestatistiek, tot een groter vertrouwen van de burgers in de politie en tot een korps dat als een eenheid functioneert. De gewenste cultuur om de doelen te bereiken wordt in het inrichtingsplan omschreven: eenheid in denken en doen, meer ruimte voor de politieprofessional, van een verantwoordingscultuur naar georganiseerd vertrouwen, van

beheersmatig management naar operationeel leiderschap en een betere verbinding tussen bedrijfsvoering en operatie.

Uit het onderzoek naar 'het hogere' bij de politie (van Luijn, 2012) blijkt dat politiemensen goed op de hoogte zijn van de missie en de beroepscode. Twee derde van de respondenten geeft aan dat de missie van invloed is op het werk. De beroepscode biedt volgens de meerderheid van de respondenten steun in het werk en een opening voor gesprek over normen en waarden. Wanneer we de waarden en idealen van de politieorganisatie vergelijken met die van individuele politiemensen (zie 3.2.1) zien we dat die overeenkomen op het gebied van integriteit, eerlijkheid en dienstbaarheid. Echter, gebrek aan integriteit en openheid worden in het onderzoek van van Luijn (2012) juist genoemd als belemmerende factoren voor het verwezenlijken van idealen in het politiewerk, evenals te weinig aandacht voor het menselijke aspect, bureaucratie, standaardisatie en het botsen van persoonlijke en professionele waarden. Ondanks overeenkomstige waarden van de organisatie en medewerkers blijkt de praktijk toch weerbarstiger te zijn.

3.3.2 Gewenste cultuurverandering

In het inrichtingsplan, en ook in recente interne onderzoeken van de politie, komt naar voren dat er behoefte is aan een cultuurverandering waarin operationeel leiderschap, waarde gedrevenheid, professionele ruimte en verbinding centraal staan. In het Eindrapport Traject Operationeel Leiderschap (werkgroep Welten, 2013) wordt bijvoorbeeld aangegeven dat een sterke nadruk op regels en procedures heeft geleid tot vervreemde medewerkers. Nadruk op zingeving en handelen vanuit persoonlijke en organisatie waarden moet er voor zorgen dat medewerkers weer verantwoordelijkheid nemen voor hun handelen en voor de maatschappelijke uitkomsten. In hetzelfde rapport wordt gesteld dat leidinggevendenden geleerd hebben om meer te reflecteren op de omgeving, het vak en zichzelf maar dat het te weinig zichtbaar is in het gedrag. Er is sprake van een gat tussen zeggen en doen. In de interviews wordt in dit kader het ontbreken van vertrouwen van 'de werkvloer' in leidinggevendenden vaak genoemd, waarbij wantrouwen en negativiteit worden aangemerkt als min of meer vaste onderdelen van de politiecultuur.

In de vraag naar meer ruimte voor de politieprofessional gaat het volgens Jan Nap (2012) vooral om de behoefte aan samenhang en zinvolle richting. Leidinggevendenden hebben daarin een belangrijke rol (Nap, 2012, werkgroep Welten, 2013), zij moeten de politiemedewerkers sturen op intrinsieke motivatie in verbinding met het grote verhaal (de waarden en doelen van de politieorganisatie). Daarbij gaat het dus niet alleen om de vragen *wat moet ik doen?* en *hoe moet ik het doen?* maar juist ook om *waarom doe ik het?* en *waartoe doe ik het?* Zowel voor de uitvoerende politiemedewerkers als de leidinggevendenden geldt dat zij hun persoonlijke waarden moeten (leren) verbinden met de waarden van de organisatie en dat vertalen in hun handelen. Een citaat uit het Eindrapport Traject Operationeel Leiderschap geeft het treffend weer: 'Uiteindelijk gaat het om betrokkenheid, als je als medewerker betrokkenheid ervaart, leidt het ertoe dat je verantwoordelijkheid ervaart en dus de ruimte die er is ook pakt' (p 69).

3.3.3 Beeldvorming professionele weerbaarheid

Er zijn onderzoeken die aangeven dat het aantal psychische en sociale klachten bij politiemensen toeneemt, en dat er sprake is van verminderde weerbaarheid, slechter functioneren en verminderde motivatie waardoor politiemensen minder goed inzetbaar zijn (AEF, 2011). Dit beeld wordt echter door andere onderzoeken tegengesproken. Een vergelijkend onderzoek van Peter van der Velden et al. (2012) laat bijvoorbeeld zien dat politiemedewerkers gemiddeld gesproken minder last hebben van emotionele uitputting dan een grote referentiegroep van werkenden (o.a. bank- en supermarktpersoneel dat een overval heeft meegemaakt, brandmeermannen, personeel van psychiatrisch ziekenhuis). Een mogelijke verklaring ligt volgens de onderzoekers in de beschermende effecten van zelfselectie, de veerkracht van politiemedewerkers en een strenge selectie van studenten. Ook een ander onderzoek naar de psychosociale gezondheid van politiemedewerkers (van Beek, Taris, Schaufeli, 2013) wijst uit dat ondanks belangrijke bronnen van spanning in de werksituatie dit voor de gemiddelde politiemedewerker geen duidelijke nadelige gevolgen heeft voor zijn of haar psychosociale gezondheid. De deelnemers in dit onderzoek rapporteerden wel een iets hoger niveau van cynisme, iets meer depressieve klachten en dachten vaker aan de dood dan de personen in vergelijkingsgroepen. Stressoren vanuit de organisatie blijken een grotere invloed te hebben op de psychische gezondheid van politiemensen dan ingrijpende gebeurtenissen tijdens het werk. Gebrek aan sociale steun is bijvoorbeeld een veel belangrijker voorspeller van PTSS klachten dan de ernst van de schokkende gebeurtenis (van der Velden, 2012).

Op grond van de tegenstrijdige onderzoeksresultaten over de psychosociale gezondheid van politiemensen kan de vraag worden gesteld of weerbaarheid benaderd moet worden vanuit a. het risico op verminderde (of zelfs een gebrek aan) weerbaarheid en de gevolgen voor de inzetbaarheid of b. dat politiemensen weerbaar zijn en dat het van belang is om voorwaarden te scheppen die het mogelijk maken om weerbaar te kunnen zijn en te blijven. Uit verschillende rapporten, maatregelen en berichtgeving in de media rondom weerbaarheid en de psychosociale gezondheid van politiemedewerkers komt een beeld naar voren waarin er duidelijk toenemende aandacht en zorg is voor de impact van ingrijpende gebeurtenissen tijdens het werk en de mogelijke schadelijke gevolgen (b.v. PTSS) voor politiemedewerkers. Er worden echter ook kanttekeningen geplaatst bij een sterke focus op een relatief kleine groep medewerkers met PTSS en de grote nadruk op de risico's van het dagelijkse politiewerk in relatie tot inzetbaarheid van politiemensen. In de interviews schetsen geïnterviewden een beeld van de veranderingen in de politiecultuur in de afgelopen decennia: van een cultuur van 'niet lullen maar poetsen' naar een cultuur met meer ruimte voor het praten over emoties en meer aandacht en zorg voor de impact van ingrijpende gebeurtenissen op politiemensen. Met name de mensen die langer dan twintig jaar bij de politie werken plaatsen kanttekeningen bij deze overgang. Zij vinden dat er teveel 'gepamperd' wordt. Er wordt te weinig ruimte gegeven aan het natuurlijke verwerkingsproces en te snel een psychologisch probleem van gemaakt, aldus de geïnterviewden.

3.4 Conclusie

Verschillende dimensies van zingeving zijn onlosmakelijk met het politiewerk verbonden. Idealen, normen en waarden spelen zowel voor de individuele politiemedewerker als de politieorganisatie een belangrijke rol. Voor de politiemedewerker komen deze onderdelen van het oriëntatiekader tot uitdrukking in de motivatie en in de voortdurende morele wegingen tijdens het werk. Er wordt weinig bewust over deze onderwerpen gesproken en gereflecteerd. Wanneer de idealen, normen en waarden in het geding zijn wordt er echter wel geklaagd. De ingrijpende situaties die politiemensen in hun werk meemaken leiden doorgaans niet tot een discrepantie met het oriëntatiekader. Met een zekere emotionele distantie richten politiemensen zich op hun taak. Het risico van deze gemeenschappelijke betekenisgeving is dat het vermogen om zich te laten raken steeds meer naar de achtergrond kan verdwijnen. Er is bij de politie de afgelopen decennia meer ruimte gekomen voor het praten over – en laten zien van – gevoelens. Er bestaan echter nog steeds reserves voor het uiten van angst en twijfels vanwege de mogelijke consequenties. Politiemedewerkers zijn bang dat collega's het vertrouwen in hun functioneren kwijtraken als zij angst en twijfels laten zien. Wanneer politiemensen ontwricht raken door een ingrijpende situatie tijdens het werk en/of in de privé-situatie is niet te voorspellen. In deze vaak ingrijpende existentiële situaties zijn vragen naar zin en betekenis altijd aanwezig. Het is van belang dat mensen in zo'n situatie de ruimte en ondersteuning krijgen bij het vinden van nieuwe betekenis en zin in het werk.

De politieorganisatie is een waarde gedreven organisatie; waarden en normen zijn inherent aan het politiewerk. Hoewel politiemedewerkers en de organisatie niet sterk lijken te verschillen in de waarden die zij belangrijk vinden is er niet vanzelfsprekend een verbinding tussen de persoonlijke en professionele waarden. Sterke sturing op regels en procedures binnen de organisatie heeft die verbinding geen goed gedaan. Binnen de huidige organisatie leeft de wens en het streven om de verbinding tussen persoonlijke waarden en beroepswaarden (weer) centraal te stellen. Men is zich er echter nog onvoldoende van bewust dat het antwoord op de vraag wat goed politiewerk is niet voor eens en voor altijd uitgemaakt is en dat een continu gesprek en aandacht voor de verbinding met de waarden noodzakelijk is. In het volgende hoofdstuk komt aan de orde in hoeverre er in de organisatie aandacht besteed wordt aan de hier besproken dimensies van zingeving, in welke vorm, en in welke mate dat bewust en systematisch gebeurt.

4 Aandacht voor zingeving bij de politie

4.1 Inleiding

In hoofdstuk drie is besproken welke dimensies van zingeving voor politiemedewerkers en de organisatie in het politiewerk een rol spelen. In dit hoofdstuk komt aan de orde in hoeverre die dimensies van zingeving bij de politie (h)erkend worden en er, al dan niet bewust, aandacht aan geschonken wordt. De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op interne onderzoeken en documenten van de politie en op de interviews.

4.2 Praten over zingeving

In het onderzoek van Van Luijn (2012) naar waarden en idealen van professionals werkzaam bij de politie komt naar voren dat zingeving duidelijk aanwezig is in het professionele domein maar dat er zelden expliciet over wordt gesproken. Ook uit de interviews blijkt dat aandacht voor -in de zin van praten over- zingeving en de impact van ingrijpende gebeurtenissen niet vanzelfsprekend is bij de politie. Onderstaande citaten geven dit weer:

"Het verbaast me wel eens dat mensen die zo midden in de samenleving staan, zo met dood en verderf te maken hebben, schokkende gebeurtenissen, trauma's, eigenlijk daar niet over kunnen praten." (rechercheur ♂)

"Overdag in de hectiek worden er weinig gesprekken gevoerd over de zin van het werk. Tijdens middag- of avonddiensten is het rustiger. Dan kom je sneller op zo'n privé onderwerp." (coördinator recherche ♀)

Gezien de betekenis die politiemensen geven aan het alledaagse politiewerk lijkt het logisch dat zij weinig over zin van het werk praten. Zij zien ingrijpende situaties als onderdeel van het werk en ervaren daardoor geen discrepantie tussen hun oriëntatiekader en de dagelijkse ingrijpende gebeurtenissen. De professionele (emotionele) distantie speelt daarin een belangrijke rol. Tijdens de werkzaamheden op straat is er bovendien geen ruimte voor reflectie. Het dagelijkse werk leidt voor politiemensen gewoonlijk niet tot zingevingsvragen en bewuste zinbeleving. De zingeving en zinbeleving van het werk is vooral impliciet aanwezig.

Toch is het niet zo dat politiemensen helemaal niet praten over de zin van het politiewerk. Verschillende geïnterviewden vertellen dat er naar aanleiding van een ingrijpende gebeurtenis wel door collega's onderling, op de auto of tijdens de koffie, over wordt gesproken. Met name de vraag: *waarom leven/handelen mensen zo?* wordt geuit, zoals in het onderstaande citaat:

"Wat je in werk tegen komt, he, waar mensen... ja, niks van hun leven maken, of zo. Dat frustriert me soms ook wel eens, weet je, dan kom je bij mensen van, die doen, de hele dag doen ze niks. Dus dan denk ik, jeetje wat, wat, waarom leef jij, ja? Je hebt een leven, ga leven, maak er iets moois van." (hoofdagent ♀)

Of collega's met elkaar over zingeving praten is afhankelijk van het initiatief van de individuele politiemedewerker en het onderlinge vertrouwen. Wanneer politiemedewerkers

elkaar minder goed kennen, bijvoorbeeld door veel wisselingen in – en de grootte van – de teamsamenstelling, zullen zij minder snel een vertrouwelijk gesprek aangaan over zingeving.

Over de morele dimensie van het politiewerk, de vragen rond *hoe juist te handelen* wordt eveneens weinig gesproken. Volgens Jan Nap (2013) kenmerkt het politiewerk zich door deze 'moerassige vragen'. Vragen waar geen sluitende, rationeel-technische antwoorden op zijn. Vragen waarin 'de professional op de tast, afgaande op in ervaring gewortelde intuïtie, met weinig houvast, zijn weg zoekt' (p. 101). De erkenning dat politiewerk vaak 'messy business' is en dat niet te veroordelen, is nodig om ruimte te geven aan het gesprek met politiemensen over deze vragen, aldus Nap. In de interviews hebben we geen aanwijzingen gevonden dat politiemensen gemakkelijk met elkaar of met leidinggevenden over de morele vragen praten. Ook voor leidinggevenden onderling is het geen vanzelfsprekend gespreksonderwerp. Mogelijk speelt de angst voor de gevolgen en veroordeling van een 'niet juiste' beslissing hier een rol. Naast de methodiek van Jan Nap zijn we in de documenten van de politie en in de interviews geen voorbeelden tegengekomen waarin er systematisch gelegenheid wordt geboden om over deze moerassige vragen te praten, zoals dat bijvoorbeeld in de zorg gebeurt in een moreel beraad.

In de interviews laten geïnterviewden zich niet expliciet uit over hun persoonlijke behoefte aan aandacht voor zingeving bij de politie. Impliciet zien we die behoefte terug wanneer men spreekt over wat men mist in de organisatie: vertrouwen, erkenning, aandacht voor de mens achter het uniform, verbinding tussen de leiding en de operationele laag. Het onderstaande citaat geeft een voorbeeld:

"Maar dat ze gewoon meer oog moeten hebben voor de mens achter het uniform. Ze zeggen het wel...ze brengen het ook naar buiten...maar ondertussen kijken ze er zelf niet naar. Maar ik denk dat dat voornamelijk bij de chefs ligt. Ik denk dat collega's onderling op de werkvloer best wel oog voor elkaar hebben. Want anders hou je dit werk niet vol. Maar ik denk de lagen daarboven. En die kijken meer naar cijfers dan naar mensen. En ik denk dat ze veel meer naar mensen moeten kijken."
(rechercheur ♂)

Het citaat illustreert het eerder genoemde wantrouwen van de werkvloer ten opzichte van leidinggevenden (zie 3.3.2). Het laat echter buiten beschouwing dat leidinggevenden ook geconfronteerd worden met existentiële en morele vragen en daar een weg in proberen te zoeken. Bewuste aandacht voor zingeving kan helpen het wantrouwen te vervangen door gezamenlijke verbinding van persoonlijke en professionele waarden.

4.3 Structurele vormen en rituelen

In de documenten van de politie en de interviews zijn we verschillende structurele vormen en rituelen tegengekomen waarin aandacht voor zingeving een rol speelt. Soms expliciet maar vaker impliciet. In de komende sub paragrafen bespreken we deze verschillende vormen. Een volledig overzicht valt buiten het bereik van dit onderzoek.

4.3.1 Trainingen, cursussen en themadagen

Zoals genoemd in paragraaf 3.3 heeft de politie momenteel veel aandacht voor de versterking van de professionele weerbaarheid. De Mentale Kracht training is een voorbeeld van een

systematische vorm van aandacht voor mentale weerbaarheid, alle politiemensen moeten deze vierdaagse training (inclusief terugkomdag) volgen. Het doel van de training is om mensen van onbewust bekwaam naar bewust bekwaam te brengen. De nadruk ligt op het aanleren van vaardigheden en tools waarmee de mentale weerbaarheid bewust ingezet kan worden, zodat politiemensen hun functioneren en presteren kunnen handhaven tijdens stressvolle situaties. Reflectie en bewustwording van het eigen oriëntatiekader en de invloed daarvan op de mentale weerbaarheid zijn onderdeel van de training. Het zingevingsperspectief is echter niet bewust in de training opgenomen. De borging van de training in bijvoorbeeld OBT is in ontwikkeling. Het effect van de training wordt onderzocht.

Naast de training Mentale Kracht zijn er verschillende trainingen, cursussen en themadagen die gericht zijn op de mentale weerbaarheid en inzetbaarheid van politiemensen. Deze zijn soms gericht op een specifieke doelgroep, zoals het maatwerkprogramma voor mensen die re-integreren na bijvoorbeeld PTSS. Het maatwerkprogramma wordt aangeboden in het midden van het land en in het Noorden. Verder zijn er cursussen, trainingen en opleidingen beschikbaar voor geïnteresseerde politiemedewerkers, zoals de opleiding persoonlijk vakmanschap en een cursus mindfulness. Er zijn ook activiteiten die te maken hebben met aandacht voor zingeving die alleen in een bepaald team worden georganiseerd, afhankelijk van de keuze van de teamchef. Voorbeelden van deze activiteiten zijn een jaarlijkse mentale check-up met een psycholoog (rechercheteam in Amsterdam) en intervisie (sommige teams van de zedenrecherche). Een overeenkomst tussen deze vormen is dat de dimensie van zingeving wel impliciet aanwezig is maar niet bewust wordt ingezet. Bovendien zijn deze vormen niet altijd systematisch omdat ze niet voor alle politiemensen beschikbaar zijn of worden aangeboden.

4.3.2 Opleiding

De Nationale Politie wil een cultuurverandering bewerkstelligen waarin operationeel leiderschap, waarde gedrevenheid, professionele ruimte en verbinding centraal staan (zie paragraaf 3.3). De hiervoor benodigde veranderingen in de opleiding zijn in voorbereiding maar nog niet geëffectueerd. In het nieuwe curriculum van de opleiding voor basis/allround politiemedewerker is bijvoorbeeld een regielijn opgenomen die gericht is op de persoonlijke ontwikkeling in relatie tot het beroep. De lijn moet een platform bieden voor reflectie en inzicht in het persoonlijke functioneren. De regielijn omvat per leerjaar acht groepslessen, twee individuele gesprekken, drie intervisiebijeenkomsten met medestudenten en in het eerste jaar een overdrachtsritueel van de opleiding naar het korps. In het Eindrapport Traject Operationeel Leiderschap (werkgroep Welten, 2013) worden ontwerpeisen geformuleerd voor het nieuwe leiderschapsonderwijs. In deze eisen wordt de nadruk gelegd op 'school maken in de praktijk' (p.12), waarde gedreven verbinden en veel aandacht voor vorming.

4.3.3 Zorg bij ingrijpende gebeurtenissen

Bij ingrijpende gebeurtenissen is er systematische aandacht voor politiemedewerkers om te voorkomen dat er stress gerelateerde gezondheidsklachten ontstaan en mensen daardoor niet meer kunnen werken. Na ingrijpende gebeurtenissen vindt er soms een debriefing plaats met de betrokkenen. Deze operationele debriefing is primair gericht op de feiten van de gebeurtenis en wat daaruit te leren valt. Uit de interviews en reacties in de klankbordgroep

blijkt dat de mate waarin er bij de debriefing ruimte is voor emoties afhankelijk is van de betrokken personen. Het is geen gemeengoed om expliciet aandacht te besteden aan emoties tijdens de debriefing. Onderzoek wijst bovendien uit dat psychologische debriefing niet effectief is in het voorkomen van PTSS of zelfs schadelijk kan zijn (Rose et al, 2002, Sijbrandij, 2007).

De nazorg bij ingrijpende gebeurtenissen wordt door Teams Collegiale Ondersteuning verzorgd. Zij werken volgens de Richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden (Stichting Impact, 2012). Uitgangspunt van deze richtlijn is dat de meeste mensen in staat zijn schokkende gebeurtenissen op eigen kracht te boven te komen met behulp van de eigen directe omgeving (familie, vrienden, collega's of lotgenoten). Een belangrijk principe van de collegiale ondersteuning is *watchful waiting*. De collegiaal ondersteuner neemt op maximaal drie vaste momenten (enkele dagen, een maand en drie maanden na de schokkende gebeurtenis) contact op met de collega om te informeren hoe het gaat. Wanneer de collegiaal ondersteuner tijdens een van de gesprekken merkt dat er veel signalen van verstoorde verwerking zijn (bv. herbeleving, slecht slapen, angsten) wordt er geadviseerd om contact op te nemen met professionele hulpverlening.

Volgens de richtlijn biedt de collegiale context de mogelijkheid om ondersteuning te laten plaatsvinden zonder oordeel, commentaar of kritiek en juist met openheid, begrip en steun. Vanuit het zingevingsperspectief sluit de collegiale ondersteuning goed aan bij elementen die van belang zijn bij zingeving: ruimte voor een natuurlijk proces en het zoeken naar eigen betekenisgeving, zonder oordeel. Op basis van dit onderzoek kunnen we niet zeggen of dit in de praktijk ook zo werkt. Geven collega's voldoende ruimte voor eigen betekenis zonder oordeel? Bieden leidinggevendenden daar de ruimte voor? Zijn de collega's die collegiale ondersteuning geven geschoold in het herkennen van zingevingsvragen? Wie begeleidt de collega's van de collegiale ondersteuning?

4.3.4 Geestelijke verzorging

De geestelijk verzorgers bij de politie hebben expliciet de taak om aandacht te besteden aan zingeving. Zij doen dit, voornamelijk in hun eigen eenheid, in de eerste plaats door individuele politiemedewerkers te begeleiden in situaties van verlies en rouw, vragen over schuld (wat heb ik gedaan?), morele vragen (heb ik het goed gedaan?), vragen over identiteit (wie ben ik?) en relaties (samenwerking en vertrouwen), en confrontatie met leed en geweld. Zij doen dit in de vorm van individuele gesprekken, groepsgesprekken aan de hand van een thema (b.v. verliesgroep) en rituelen (uitvaart, afscheidsritueel na therapie bij PTSS). Naast de individuele begeleiding zijn zij (al dan niet-structureel) betrokken bij intervisiebijeenkomsten, teambuilding, themadagen, debriefing na ernstige incidenten, intervisie en opleiding van collegiaal ondersteuners, beleidsontwikkeling (rouwprotocol, richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden), opzetten van een werkgroep moreel kompas en de herdenkingsceremonie in de Tuin van Bezinning. De geestelijk verzorgers hebben hun eigen werkgebied (Noord-Nederland, Amsterdam en de Politieacademie). De aandacht voor zingeving door de geestelijke verzorgers is geen systematisch onderdeel van de gehele politieorganisatie.

4.3.5 Tuin van Bezinning

Voor de herdenking van en het eerbeton aan politiemensen die tijdens de uitoefening van hun functie door een ongeval of geweld zijn omgekomen heeft de politie in 2006 de Tuin van Bezinning opgericht. De Tuin van Bezinning is bedoeld als 'plaats voor rust, bezinning en reflectie op de fundamentele waarden van de politieprofessie en het besef welke vergaande consequenties het politievak kan inhouden' (Rots, 2009). Ieder jaar organiseert de Nederlandse politie een herdenkingsceremonie voor nabestaanden en collega's in de Tuin van Bezinning. De Tuin van Bezinning is een nationaal monument en bestaat uit een tuingedeelte en een herdenkingsboek. Voor de politie als geheel heeft de Tuin van Bezinning meerdere functies: een plek voor gemeenschappelijke, nationale rituelen en symboliek, bewustwording van de consequenties van het politievak, officiële herdenkingsmomenten en voor educatieve doeleinden.

4.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is besproken in hoeverre er sprake is van bewuste systematische aandacht voor zingeving bij de politie. Aandacht voor – in de zin van praten over – zingeving is geen gemeengoed bij de politie. De Tuin van Bezinning en de geestelijke verzorging zijn de enige bewuste vormen van aandacht voor zingeving bij de politie. De geestelijke verzorging is echter niet systematisch omdat zij niet voor iedere eenheid beschikbaar is. De andere vormen die in dit hoofdstuk besproken zijn variëren ten aanzien van de dimensie van zingeving van 'onbewust onbekwaam' tot 'onbewust bekwaam'. De vormen worden soms systematisch ingezet maar meestal alleen op basis van de voorkeur en het initiatief van individuele personen (b.v. de teamchef). Bewuste systematische aandacht voor zingeving, voor de verbinding tussen de persoonlijke waarden en beroeps waarden is niet structureel en systematisch aanwezig. Er is wel sprake van een streven/wens tot ontwikkeling in die richting die bijvoorbeeld is terug te vinden in het nieuwe curriculum voor de opleiding tot basis/allround politiemedewerker en de ontwerpeisen van het nieuwe leiderschapsonderwijs.

5 De rol van de geestelijk verzorger bij systematische aandacht voor zingeving

Dit hoofdstuk bespreekt hoe geestelijke verzorging een bijdrage kan leveren aan systematische aandacht voor zingeving bij de politie. Eerst zetten we uiteen welke specifieke deskundigheid een geestelijk verzorger heeft en waarin die deskundigheid verschilt van zorgprofessionals zoals een maatschappelijk werker en psycholoog. Vervolgens komt aan bod welke elementen van geestelijke verzorging in vergelijkbare contexten, zoals defensie, de zorg en de politie in het buitenland, relevant zijn voor geestelijke verzorging bij de politie. Tot slot bespreken we de huidige rol van de geestelijke verzorging bij de Nationale Politie en wat die zou kunnen/moeten zijn zodat zij: a. het politievakmanschap ondersteunt en versterkt, b. bijdraagt aan een politiecultuur die krassen op de ziel accepteert en waardeert en c. aansluit bij de inrichting van de Nationale Politie.

5.1 Competentie geestelijk verzorgers

Geestelijk verzorgers zijn experts op het gebied van zingevingsprocessen, levensbeschouwelijke vragen, morele vorming, begeleiding bij crises, verliesverwerking en symbolische en rituele expressie. Zij hebben kennis van religie en levensbeschouwing, filosofie en ethiek, psychologie en samenleving, symbolen en rituelen. Voor het begeleiden van mensen in crisissituaties (in het bijzonder bij verlies en rouw) en bij morele vraagstukken en ethische dilemma's beschikken zij over de benodigde communicatieve, diagnostische, hermeneutische (betekenisgeving en gebruik van zingevingbronnen) en didactische vaardigheden. (beroepstandaard VGVZ, 2002, zorgconcept DGV, 2014, gedragscode voor Geestelijk Verzorgers in de Krijgsmacht 2010-2014). De competenties en taken van geestelijk verzorgers kunnen deels overlappen met competenties en taken van psychologen en maatschappelijk werkers bij de politie. De specifieke deskundigheid van de geestelijk verzorger ligt op het gebied van moreel/ethische scholing, kennis van zingeving en levensbeschouwelijke bronnen, en symbolisch en ritueel handelen. In begeleiding en vorming zal de geestelijk verzorger zich richten op de wisselwerking tussen werkervaringen en zingeving(sbronnen) (Zock, 2007, Mooren, 1994).

5.1.1 Geestelijke verzorging vandaag de dag

Door verandering in hoe mensen zoeken naar zin en oriëntatie in het leven is het accent binnen de geestelijke verzorging verschoven van begeleiding vanuit een bepaalde religieuze of levensbeschouwelijke traditie naar begeleiding bij zingevings- en existentiële vragen (Zock, 2007). Een geestelijk verzorger is tegenwoordig steeds meer een zingevingsdeskundige. De geestelijk verzorger richt zich op de vraag hoe levensbeschouwelijke inhouden (religieuze en niet-religieuze overtuigingen, waarden en idealen) persoonlijke betekenis krijgen in het leven van mensen. Het gaat om de wisselwerking tussen persoonlijke betekenisgeving en levensbeschouwelijke inhoud (overtuigingen, waarden, mens- en levensvisie).

5.2 Geestelijke verzorging in vergelijkbare contexten

5.2.1 First responders

First responders (ambulancepersoneel, brandweermensen, politiemedewerkers) hebben in hun werk te maken met veel stress, gevaar en onzekerheid. Geestelijk verzorgers die werkzaam zijn voor deze groep professionals moeten beschikken over een grote mate van sensitiviteit voor de vragen die het werken in zo'n specifieke context kan oproepen (Paget & McCormack, 2006). De ingrijpende confrontaties met onrecht, onmacht, dood en geweld kunnen en willen veel *first responders* niet delen met hun familie of vrienden (zie ook 3.2.3.). Dit geeft een groter risico op verharding en sociale isolatie. Voor *first responders* is het belangrijk dat een geestelijk verzorger zichtbaar aanwezig is en een vrijplaats kan bieden waar ze vragen, en gevoelens van angst, onzekerheid, onmacht, schaamte en schuld, kunnen uiten zonder dat dit consequenties heeft voor hun functioneren op het werk en thuis. De geestelijk verzorger moet open en betrouwbaar zijn en in alle omstandigheden een niet-oordelende, accepterende houding en een bevestigende attitude hebben. Daarnaast moet er sprake zijn van interesse in het leven en de zorgen van *first responders* en hun familie.

5.2.2 Defensie

De Diensten Geestelijke Verzorging (DGV) van Defensie dragen primair bij aan het (geestelijk) welbevinden van militairen en het thuisfront. Geestelijk verzorgers doen dat door ondersteuning te bieden (via oriëntatie op godsdienst en levensovertuiging) bij existentiële en ethische vragen die samenhangen met het werken in de Krijgsmacht. Secundair kan de DGV ook zorg verlenen aan burgerpersoneel en veteranen (Ministerie van Defensie, 2011). Verder draagt de DGV bij aan de moraliteit van de Krijgsmacht als geheel, zingeving en ethiek staan hierbij centraal. (zorgconcept DGV, 2014). De DGV worden gevormd door zes afzonderlijk diensten met een eigen levensbeschouwelijke achtergrond (rooms-katholiek, protestant, humanistisch, islamitisch, joods en hindoeïstisch). De levensbeschouwelijke zeggende instanties zijn inhoudelijk verantwoordelijk voor de geestelijke verzorging, waarmee invulling wordt gegeven aan de scheiding tussen kerk en staat. Deze onafhankelijke positie van de DGV binnen Defensie biedt werknemers de mogelijkheid om hun geloof of levensovertuiging in vrijheid te belijden. Organisatorisch is de DGV ingebed als één van de personele diensten van Defensie.

De Krijgsmacht is, net als de politie, een totale organisatie die uniform(iteit) vereist. Het is een sterk regel gestuurde organisatie met een duidelijk normen- en waardenprofiel. Juist in een dergelijke organisatie is aandacht voor morele vorming en zingeving, de verbinding tussen de militair als persoon en het normen- en waardenprofiel van de organisatie, noodzakelijk voor het goed functioneren van de militair als professional. Morele vorming is niet voor niets één van de kerntaken van de geestelijke verzorging bij Defensie. Door de onafhankelijke positie kan de geestelijk verzorger een buitenpositie innemen en ruimte bieden voor de vrijheid van geweten.

Uitgangspunt van de morele vorming bij Defensie zijn de drie grote polariteiten van het leven: zinvolheid en zinleegte, goed en kwaad, leven en dood. De geestelijk verzorgers volgen de oorspronkelijke zingeving waarmee mensen de krijgsmacht binnenkomen, de beleving daarvan bij entree in de krijgsmacht, de ontwikkeling ervan in opleiding en

operationele situaties en de reflectie erop in de confrontatie met nieuwe morele ervaringen of met andere zingevingsystemen (van Iersel & Wildering, 2012). Concreet krijgt morele vorming vorm in lessen geestelijke verzorging in alle initiële opleidingen (alle rangen) aan de hand van de thema's: overgang van burger naar militair, ik en de groep, morele dilemma's (goed en kwaad), leven en dood. Daarnaast worden themaconferenties georganiseerd in het vormingscentrum Beukbergen. Iedere militair heeft recht op twee dagen per jaar, deelname is vrijwillig. Verder bieden geestelijk verzorgers vormingsactiviteiten aan voor, tijdens en na uitzendingen, begeleiden zij bij transitie momenten (bijvoorbeeld bij dienstverlating) en zijn zij betrokken bij het adaptatie programma na uitzendingen.

Defensie en de politie komen met elkaar overeen in de aard van het werk, de ingrijpende situaties waar militairen en politiemensen tijdens hun werk mee geconfronteerd worden en de voortdurende morele wegingen die deze situaties van hen vragen. Daarnaast is er een overeenkomst in het type organisatie, de totale organisatie met een sterke uniformiteit en een duidelijk normen en waardenprofiel. De vormgeving en invulling van aandacht voor zingeving, en de rol van geestelijke verzorging daarin, laat echter grote verschillen zien. Aandacht voor zingeving en morele vorming is bij de Krijgsmacht, in tegenstelling tot de politie, een bewust en systematisch onderdeel van de organisatie. Dit geldt ook voor de rol van geestelijke verzorging. Andere onderscheidende kenmerken van de geestelijke verzorging bij Defensie zijn: onafhankelijke positie, denominatie gebondenheid, presentie, aandacht voor het thuisfront, de mogelijkheid om gevraagd en ongevraagd advies te geven aan sleutelfunctionarissen en om ondersteuning te bieden vanuit de 0^e lijn, onafhankelijk van een expliciete vraag om hulp (1^e lijn) of doorverwijzing (2^e lijn).

5.2.3 Zorg

Geestelijke verzorging in de zorg kenmerkt zich door: presentie, aandacht voor de beleving van zorgverleners, verbinding van persoonlijke waarden met professionele waarden, aandacht voor morele dilemma's en ethische advisering in bijvoorbeeld zorgvisies. Geestelijk verzorgers bieden patiënten professionele en ambtshalve begeleiding en hulpverlening bij zingevingsprocessen, levensbeschouwelijke vragen en verliesverwerking (VGZ, 2002). Van oudsher zijn geestelijk verzorgers in de zorg verbonden aan een zendende instantie. Door afnemende behoefte aan specifiek godsdienstig of levensbeschouwelijk gebonden geestelijke verzorging zijn er steeds meer niet-ambtelijk gebonden geestelijk verzorgers werkzaam binnen de zorg.² Naast begeleiding van patiënten hebben geestelijk verzorgers taken op meso- en macroniveau in de vorm van moreel beraad, klinische lessen over zingeving en levensbeschouwing aan zorgprofessionals, adviseren van directie en bijstaan van de zorgverleners, in het bijzonder rond zaken van leven en dood.

—
² In 2013 heeft de beroepsvereniging VGZ (Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen) besloten ook niet-ambtelijk gebonden geestelijk verzorgers in de vereniging op te nemen (nieuwsbrief VGZ, 2013). Bovendien is in 2011 besloten een overkoepelend kwaliteitsregister (SKGV) in te stellen dat de hele beroepsgroep bestrijkt: gezonden of niet-gezonden, vrijgevestigd of aan een instelling of organisatie verbonden, werkzaam in de zorg of op enig ander maatschappelijk terrein (www.skgv-register.nl).

5.2.4 Geestelijke verzorging bij de politie in het buitenland

Om inzicht te krijgen in de rol van geestelijke verzorging bij de politie in landen met een vergelijkbare cultuur en organisatie hebben we via email elf mensen uit het Europese netwerk van politiewetenschappers en/of medewerkers van de politieacademie benaderd met de volgende vragen:

1. Zijn er geestelijk verzorgers werkzaam bij de politie en zo ja wat is hun taak?
2. Is er sprake van systematische aandacht voor zingeving bij de politieorganisatie?
3. Als er sprake is van systematische aandacht, wie is daar verantwoordelijk voor?

De inventarisatie via de email bleek minder effectief dan verwacht. We hebben reacties ontvangen uit Engeland, Finland, Schotland, Hongarije, België, Zweden en Oostenrijk. De reacties zijn een inventarisatie via één persoon per land en kunnen daardoor niet als representatief gezien worden. De functies van de mensen die hebben gereageerd lopen uiteen: van geestelijk verzorger, psycholoog, docent tot hoogleraar.

Uit de inventarisatie van geestelijke verzorging bij de politie in het buitenland blijkt dat er grote verschillen zijn in de aanwezigheid van geestelijk verzorgers bij de politie, het dienstverband en (in minder mate) hun taken. Als er bij de politie in het buitenland sprake is van geestelijke verzorging heeft deze primair de taak om politiemensen te begeleiden in het geval van crisis en trauma. In sommige landen heeft de geestelijk verzorging ook een taak bij het begeleiden van naasten van politiemensen (Finland), opleiding van politieagenten in het omgaan met verlies en rouw (Finland, Zweden), onderhouden van netwerk-contacten met kerken en stadsorganisaties (Finland). De aanwezigheid en taak van geestelijk verzorgers hangt nauw samen met de (religieuze) geschiedenis van het land en de manier waarop de scheiding van kerk en staat daar wordt vormgegeven. In Engeland heeft ieder korps een geestelijk verzorger in dienst. In Oostenrijk en Schotland worden externe geestelijk verzorgers, al dan niet betaald door de kerken, door de politie ingezet. In Hongarije en België zijn er helemaal geen geestelijk verzorgers werkzaam bij de politie.

Op grond van deze (beperkte) inventarisatie kunnen we concluderen dat er alleen in Engeland sprake is van systematische begeleiding van politiemensen door geestelijk verzorgers in het geval van crisis en trauma. Voor opleiding, vorming en beleidstaken worden geestelijk verzorgers bij de politie in het buitenland niet of nauwelijks systematisch ingezet. Verder onderzoek is nodig naar het effect van systematische individuele begeleiding bij crisis en trauma (in Engeland) en wat het effect kan zijn van systematische aandacht voor zingeving in opleiding en beleid zoals in Finland.

5.3 Geestelijke verzorging bij de politie in Nederland

5.3.1 Voorgeschiedenis

In de afgelopen 15 jaar is geestelijke verzorging bij de politie al vaker onderwerp van onderzoek geweest. In 1999 heeft Simone de Wit met het onderzoek *Onder je pet praten* de wenselijkheid van professionele geestelijke verzorging bij de politie verkend en aangetoond. Naar aanleiding van dit onderzoek hebben politievakorganisaties bij het sluiten van het Akkoord Arbeidsvoorwaarden sector Politie 2005-2007, met de minister afgesproken dat

“ieder korps voorziet in een professionele voorziening op het terrein van geestelijke verzorging.” In 2009 is onderzocht waarom deze afspraak niet of slechts ten dele is nagekomen (de Haan & de Reuver, 2009). De onderzoekers concluderen dat er toenemende aandacht is voor zingeving, moraliteit en geestelijke gezondheid binnen de politie maar dat er sprake is van grote verscheidenheid en ongelijktijdigheid tussen de korpsen. De aanwezige geestelijk verzorgers zijn aangesteld dankzij de persoonlijke voorkeur van een korpschef. De geestelijk verzorgers zijn niet of nauwelijks betrokken bij meningsvorming, ontwikkeling en concretisering van zingeving, moraliteit en geestelijk welbevinden in het kader van landelijk beleid. Ze functioneren primair als begeleiders en hulpverleners.

5.3.2 Huidige situatie

In de huidige situatie van de Nationale Politie zijn twee geestelijk verzorgers op eenheidsniveau werkzaam en één halftime op de Politieacademie. (In het concept Inrichtingsplan Veilig en Gezond Werken - PDC (2013) van de Nationale Politie wordt er voor de toekomst uitgegaan van slechts één fte geestelijke verzorging voor de hele organisatie.) De huidige geestelijk verzorgers maken deel uit van de zorgstructuur in de betreffende eenheid. De politiemensen die zij begeleiden worden naar hen verwezen via de bedrijfsarts, het zorgmeldpunt (Amsterdam), leidinggevenden, en collega's (van het Team Collegiale Ondersteuning). Soms nemen mensen zelf rechtstreeks contact op met de geestelijk verzorger. Uit documenten en interviews (zie ook 4.3.4) komt duidelijk naar voren dat de geestelijk verzorgers beschikbaar zijn voor de betreffende eenheid, maar niet voor de gehele Nationale Politie. Presentie, het zichtbaar aanwezig zijn voor alle medewerkers is daardoor niet realiseerbaar. In vergelijkbare contexten als de politie zijn veel meer geestelijk verzorgers werkzaam, en zichtbaar aanwezig voor alle medewerkers. De geestelijk verzorgers bij de politie hebben geen systematische rol in de opleiding van politiemedewerkers, in de beroepstrainingen en bij het ontwikkelen van beleid op het gebied van zingeving. In tegenstelling tot de sectoren Defensie, Justitie en de zorg, is bij de politie tot op heden geen landelijke visie op Geestelijke Verzorging ontwikkeld. In de interviews pleitten de geestelijk verzorgers voor (meer) systematische aandacht voor zingeving bij de Nationale Politie en in het (post-)initiële onderwijs, weergegeven in het onderstaande citaat:

“Waar ik voor pleit is dat je het [geestelijke verzorging-MH] systematisch kan doen. Dat er niet iemand overgeslagen wordt, de één wel en dan ander niet. Dat het ook niet afhangt van leidinggevenden, maar dat je veel meer systematisch dat blijft inventariseren. En niet iets bijzonders daar nu meteen voor oprichten, maar dat je in de praktijk of in het proces zorgt dat die uitwisseling plaatsvindt. Het informele moet je formeler maken en gewoner. Als gewoon iets wat bij het politiewerk hoort.”

5.3.3 Toekomst

De situatie van geestelijke verzorging in vergelijkbare contexten als de politie sluit aan bij wat in dit onderzoek duidelijk naar voren is gekomen: het politiewerk heeft specifieke kenmerken waarbij systematisch aandacht voor zingeving noodzakelijk is. Deze kenmerken zijn de waarde gedrevenheid van medewerkers, de dagelijkse confrontatie met ingrijpende gebeurtenissen en bijbehorende (risico's van) coping strategieën, de voortdurende morele weggingen en een organisatie met een sterk normen en waarden profiel. Een goede verbinding

tussen persoonlijke en professionele waarden is een voorwaarde voor goed politiewerk. Geestelijk verzorgers zijn de aangewezen professionals om een belangrijke rol te spelen in systematische aandacht voor zingeving omdat zij beschikken over specifieke competenties op het gebied van morele vorming en ethiek, kennis van zingeving en levensbeschouwelijke bronnen en symbolisch en ritueel handelen. Geestelijk verzorgers kunnen op verschillende niveaus vorm geven aan systematische aandacht voor zingeving bij de politie.

In de eerste plaats bij de **opleiding en vorming**, op het gebied van zingeving en morele vorming. Hier is o.a. te denken aan: bewustwording van en reflectie op de motivatie voor het beroep (die zoals het onderzoek uitwijst een belangrijk aspect vormt van wat 'zingeving' met betrekking tot het politiewerk inhoudt), het eigen oriëntatiekader en de invloed van de eigen levensgeschiedenis op motivatie en oriëntatiekader, en wederzijdse invloed van levensgebeurtenissen en werkervaringen. Geestelijk verzorgers kunnen hier ingezet worden op eerstelijnsniveau als docenten, begeleiders of trainers, en op tweedelijnsniveau door te adviseren over inhoud van trainingsprogramma's of trainers te trainen. Op basis van zichtbare aanwezigheid (presentie) kunnen geestelijk verzorgers bovendien laagdrempelige ondersteuning bieden aan studenten die extra begeleiding nodig hebben.

In de tweede plaats dient de geestelijk verzorger een rol te hebben in de **begeleiding van en zorg voor** politiemensen die door (schokkende) gebeurtenissen op het werk vastgelopen zijn of dreigen vast te lopen. Vaak spelen er ook (relationele) problemen in de privésfeer mee. Ook hier kan in de begeleiding aandacht aan besteed worden. Een belangrijk thema in de begeleiding van politiemensen die zijn vastgelopen in het werk is heroriëntatie op leven en werken. Zeker ten tijde van reorganisaties is hier behoefte aan. In het bijzonder is bij begeleiding van en zorg voor te denken aan begeleiding bij verlies en rouw; op individueel niveau, en op institutioneel niveau bijvoorbeeld bij de jaarlijkse herdenking in De Tuin van Bezinning. Geestelijk verzorgers kunnen in voorkomende gevallen zorgvuldige en op maat passende rituelen organiseren en ontwikkelen rondom zingeving en verlies. Verder kan de geestelijk verzorger begeleiding bieden bij morele vragen, zowel individueel als op groepsniveau. Voor de begeleiding van en zorg voor politiemensen is zichtbare aanwezigheid op de werkvloer belangrijk.

In de derde plaats kan een geestelijk verzorger optreden als **adviseur** op beleidsniveau op het gebied van zingeving en morele vorming. Als 'betekenis-waakhond' of 'zingeving ambassadeur' kan hij of zij zorgen dat er aandacht besteed wordt aan de dimensie van zingeving en moraliteit. Geestelijke verzorging let namelijk, gezien de focus op zingeving die de gehele persoon in diens context betreft, op de samenhang van persoon en professional tegen de achtergrond van de eigen levensgeschiedenis en in de context van dagelijks werk en de politieorganisatie.

Wanneer we kijken naar het concept Inrichtingsplan Veilig en Gezond Werken - PDC (2013) zien we dat de verschillende niveaus waarop geestelijk verzorgers aandacht voor zingeving kunnen vormgeven onder verschillende onderdelen van HRM vallen. **Opleiding en vorming** horen bij zowel het team Ontwikkeling en Opleiden van HR-Expertise als de afdeling OBT. **Begeleiding van en zorg voor** valt onder de gedeconcentreerde VGW teams op eenheidsniveau. **Advisering** past in ieder geval in het geconcentreerde team van VGW maar kan ook breder op andere (HRM) onderdelen van toepassing zijn. Dit alles in ogenschouw

nemend is de plaats waar geestelijke verzorging in het concept Inrichtingsplan Veilig en Gezond Werken - PDC (2013) nu is ondergebracht duidelijk niet afdoende.

6 Conclusie

"Het begint bij de overtuiging dat dit aandacht behoeft. Het hoort bij het politiewerk."

In dit onderzoek staat de vraag centraal op welke manier bewuste systematische aandacht voor zingeving in relatie tot het politievakmanschap kan bijdragen aan de inzetbaarheid van politiemensen en verwezenlijking van de doelen van de Nationale Politie, en hoe daar vanuit het vak geestelijke verzorging ondersteuning en versterking aan gegeven kan worden. Door middel van literatuuronderzoek en interviews met vijftien mensen uit verschillende geledingen van de politieorganisatie is deze vraag onderzocht.

Uit de literatuur blijkt dat zingeving -via positieve betekenisgeving aan stressvolle (werk)ervaringen- bijdraagt aan veerkracht en welbevinden. Concrete *evidence based* interventies die kunnen bijdragen aan zingeving en weerbaarheid zijn er nog weinig. Er zijn wel veel aanwijzingen voor *practice based* interventies en *consensus based* factoren waarop interventies gebaseerd kunnen worden. Interventies die zich richten op het stimuleren van vergeving, positieve emoties en spiritualiteit, en het zoeken naar nieuwe persoonlijke betekenis kunnen succesvol zijn. Daarnaast is acceptatie van ervaringen en emoties zonder veroordeling van belang. Voor preventieve interventies is het van belang dat politiemedewerkers zich bewust worden van hun persoonlijke oriëntatiekader en er een verbinding gelegd wordt met het professionele waardensysteem. Daarmee kunnen zij betekenisvolle controle ontwikkelen en zich verbinden met de gestelde doelen en het grotere geheel (van de organisatie en de samenleving). Dit kan bijdragen aan de algemene gezondheid en welzijn maar kan ook dienen als weerbaarheidsbron in tijden van stress.

Drie dimensies van zingeving zijn onlosmakelijk verbonden met het politiewerk. De eerste dimensie betreft de idealen, normen en waarden die deel uitmaken van het oriëntatiekader van de individuele politiemedewerker en die voor een belangrijk deel zijn of haar motivatie voor - en zinbeleving van- het politiewerk bepalen. Mensen helpen, in moeilijke situaties van betekenis kunnen zijn is voor veel politiemedewerkers een belangrijke drive voor het politiewerk. De tweede dimensie betreft de waarden en normen van de politiemedewerker, van de politieorganisatie en van de samenleving. Deze zijn voortdurend aan de orde in de morele wegingen tijdens het politiewerk. Het gaat dan om de vraag *wat is hier het goede/juiste om te doen?* Er is echter geen beslissend en omvattend antwoord op de vraag wat in een concrete situatie goed politiewerk is. De derde dimensie van zingeving betreft de impact van het politiewerk. Politiemensen kunnen, ondanks de emotionele distantie die zij tot ingrijpende gebeurtenissen hebben, toch ontwricht raken door een schokkende gebeurtenis tijdens het werk en/of in de privésituatie. Wanneer dat gebeurt, is niet te voorspellen. In deze vaak ingrijpende existentiële situaties zijn vragen naar zin en betekenis altijd aanwezig. Wanneer men in zo'n situatie ruimte en ondersteuning krijgt bij het vinden van nieuwe betekenis van en zin in het werk draagt dat bij aan de weerbaarheid en het welbevinden.

Systematisch vorm geven van aandacht voor zingeving vraagt om een organisatie brede bewustwording van het belang van de beschreven dimensies van zingeving voor goed politiewerk. Van bewuste systematische aandacht voor zingeving is bij de politie nu geen sprake. Aandacht voor – in de zin van praten over- zingeving is geen gemeengoed bij de politie. Er zijn diverse activiteiten die te maken hebben met aandacht voor zingeving maar die

worden alleen in een bepaald team georganiseerd, afhankelijk van de keuze van de teamchef, zoals een jaarlijkse mentale check-up met een psycholoog en intervisie. Bij structurele vormen gericht op het versterken van de professionele weerbaarheid is er sprake van onbewuste bekwaamheid. In bijvoorbeeld de Mentale Kracht trainingen, de cursus Persoonlijk Vakmanschap en de maatwerkprogramma's voor mensen die re-integreren na PTSS, zijn de dimensies van zingeving aan de orde maar worden niet bewust ingezet. Er is veel moreel kapitaal bij politiemensen aanwezig dat niet bewust wordt ingezet, bijvoorbeeld bij het opleiden van nieuwe collega's of in structureel terugkerende gesprekken over de morele dilemma's tijdens het werk. De enige bewuste (deels) systematische vormen van aandacht voor zingeving zijn de Tuin van Bezinning en de geestelijke verzorging. De geestelijke verzorging wordt echter niet systematisch vormgegeven omdat zij niet voor iedere eenheid beschikbaar is.

Sterke sturing op cijfers, regels en procedures binnen de organisatie heeft de verbinding tussen persoonlijke waarden en beroepswaarden van politiemensen geen goed gedaan. Binnen de Nationale Politie leeft de wens en het streven om deze verbinding (weer) centraal te stellen. Het streven tot ontwikkeling in die richting is terug te vinden in bijvoorbeeld het nieuwe curriculum voor de opleiding tot basis/allround politiemedewerker en de ontwerpeisen voor het nieuwe leiderschapsonderwijs. Men is zich er echter nog onvoldoende van bewust dat het antwoord op de vraag wat goed politiewerk is niet voor eens en voor altijd uitgemaakt is en dat een continu gesprek en aandacht voor de verbinding tussen de waarden noodzakelijk is. Bewuste systematische aandacht voor zingeving kan bijdragen aan de gewenste cultuurverandering waarin er meer ruimte is voor de politieprofessional, er sprake is van georganiseerd vertrouwen en een betere verbinding tussen bedrijfsvoering en operatie. Met die cultuurverandering kunnen de doelen van de Nationale Politie bereikt worden.

Bewuste systematische aandacht voor zingeving dient een integraal onderdeel te zijn van de organisatie. Als experts op het gebied van zingeving en morele vorming kunnen geestelijk verzorgers een centrale rol spelen in het systematisch vorm geven van aandacht voor zingeving, zodat het een integraal onderdeel van de organisatie wordt en blijft. In vergelijkbare contexten, zoals defensie en de zorg, vervullen geestelijk verzorgers precies deze taken. Bij de politie kunnen geestelijk verzorgers in de volgende domeinen aandacht voor zingeving vorm geven: in de eerste plaats bij de opleiding en vorming door te zorgen voor bewustwording van en reflectie op de motivatie voor het beroep, het eigen oriëntatiekader en de invloed van de eigen levensgeschiedenis op motivatie en oriëntatiekader, en wederzijdse invloed van levensgebeurtenissen en werkervaringen. In de tweede plaats moet de geestelijk verzorger een rol hebben in de begeleiding van en zorg voor politiemensen die door (schokkende) gebeurtenissen in het werk vastgelopen zijn of dreigen vast te lopen. Een belangrijk thema in de begeleiding van politiemensen die zijn vastgelopen in het werk is immers heroriëntatie op leven en werken. Zeker ten tijde van reorganisaties is hier behoefte aan. In het bijzonder is bij begeleiding en zorg te denken aan begeleiding bij verlies en rouw; op institutioneel niveau bij de jaarlijkse herdenking in De Tuin van Bezinning. Verder kan de geestelijk verzorger begeleiding bieden bij morele vragen, zowel individueel als op groepsniveau. Tot slot kan een geestelijk verzorger optreden als adviseur op beleidsniveau. Als 'betekenis-waakhond' of 'zingevings-ambassadeur' kan hij of zij zorgen dat er aandacht besteed wordt aan de dimensie van zingeving en moraliteit. Geestelijke

verzorging let namelijk, gezien de focus op zingeving die de gehele persoon in diens context betreft, op de samenhang van persoon en professional, tegen de achtergrond van de eigen levensgeschiedenis en in de context van dagelijks werk en de politieorganisatie. De geestelijk verzorger kan zo ook bijdragen aan een cultuur die krassen op de ziel accepteert en waardeert.

7 Aanbevelingen

Tot in alle haarvaten van de organisatie dient de politie zich bewust te worden dat zingeving, in de vorm van de waardengedrevenheid van politiemedewerkers, de morele dimensie van het dagelijkse politiewerk en de impact die het werk kan hebben, een onlosmakelijk onderdeel vormt van het politiewerk en dus van de organisatie.

Deze bewustwording kan alleen bijdragen aan het politievakmanschap en de weerbaarheid als aandacht voor zingeving bewust en systematisch wordt ingebouwd in de volgende domeinen:

1. Werving en selectie
2. Opleiding
3. Vorming
4. Begeleiding
5. Advies

Als experts op het gebied van zingeving hebben geestelijk verzorgers een centrale rol in het adviseren over en het ontwikkelen, coördineren, uitvoeren en evalueren van het systematisch vorm geven van aandacht voor zingeving.

Dit betekent dat er een organisatie brede omschrijving van de taken van geestelijke verzorging binnen de politie gemaakt dient te worden.

De gevolgen/effecten van de systematische aandacht voor zingeving en de rol van geestelijke verzorging daarin moeten systematisch gevolgd en onderzocht worden.

Uitwerking

Ad.1 Werving en selectie

Potentiële kandidaten van de politie bij de werving en selectie al bewust maken van het eigen oriëntatiekader en hoe zich dat verhoudt tot het politiewerk.

Bijvoorbeeld: in een wervingscampagne of selectiegesprek aan de hand van een casus de vragen stellen: Hoe zou jij hier mee omgaan? Kun je hiermee omgaan?

Tijdens het selectieproces zicht krijgen op het oriëntatiekader en de motivatie (waarde gedrevenheid) van potentiële kandidaten.

Rol geestelijk verzorger

Adviseren over voorbeelden en criteria die bij de werving en selectie gehanteerd kunnen worden. Adviseren over hoe het oriëntatiekader bevraagd kan worden en wat eventuele risicofactoren kunnen zijn.

Ad.2 Opleiding

Tijdens de opleiding (op alle niveaus) systematisch aandacht geven aan:

- a. Bewustwording van het eigen oriëntatiekader, het oriëntatiekader van anderen (medestudenten, docenten, organisatie, samenleving) en de verbinding daartussen.

- b. Morele vorming

Rol geestelijk verzorger

Ontwikkelen onderwijsmodules rondom deze onderwerpen. Opleiden, trainen, begeleiden docenten in het geven van deze modules en/of zelf geven van deze lessen.

Ad. 3 Vorming

Systematische aandacht voor en borging van:

- a. Morele vorming en weerbaarheid op verschillende niveaus: o.a. operationele begeleiding en training (OBT) en leiderschapstrainingen.
- b. Bespreking morele vragen in dagelijkse werksituaties.
- c. Vorming leidinggevenden in het herkennen van, en aandacht geven aan, zingeving- en morele kwesties op de werkvloer en elders in de organisatie.

Rol geestelijk verzorger

(Mede) ontwikkelen trainingsmodules. Opleiden, trainen, begeleiden docenten in het geven van deze modules en/of zelf geven van deze lessen.

Ontwikkelen vormgeving/methodiek van gesprek over morele vragen in werksituaties op de werkvloer.

Trainen, begeleiden mensen die dit gaan uitvoeren.

Ad. 4 Begeleiding

Systematische aandacht voor zingeving bij de begeleiding van politiemensen (uit de hele organisatie) die ziek zijn/ontwricht zijn geraakt/ de zin van het werk zijn kwijtgeraakt. Expliciet aandacht voor verlies- en traumaverwerking en de rituele vormgeving hiervan (o.a. Tuin van Bezinning)

Rol geestelijk verzorger

Trainen en adviseren disciplines (b.v. collegiale ondersteuning teams, bedrijfsarts, arbeidsdeskundige, bedrijfsmaatschappelijk werker, leidinggevenden) in het herkennen van zingevingvragen, wat ziekte en trauma kunnen betekenen voor de zin in/van het politiewerk. Begeleiding politiemensen op het gebied van zingeving tijdens ziekte/re-integratie: betekenis ziekte en trauma voor de zin in/van het politiewerk, activeren van levensbeschouwelijke en spirituele bronnen, rituele vormgeving.

Hiervoor is het nodig dat: a. de expertise van de geestelijk verzorger toegankelijk is voor alle politiemensen van de Nationale Politie en b. de geestelijk verzorger zichtbaar aanwezig kan zijn (presentie).

Indien gewenst verwijzen naar specifieke denominatie gebonden geestelijke verzorging.

Bieden van een vrijplaats c.q. onafhankelijke positie van de geestelijk verzorger. Hij is geen partij bij een conflict tussen de werknemer en leidinggevende/organisatie/eenheid.

Ad. 5 Advies

Op strategisch niveau en beleidsniveau advies geven over zingeving en morele vorming.

Rol geestelijk verzorger

Betekeniswaakhond c.q. zingevingsambassadeur. Kritisch reflecteren op en adviseren over beleid vanuit ethisch en zingevingsperspectief. Bijvoorbeeld op het mensbeeld in het verzuimbeleid of de visie op de dienstverlening aan de burgers.

8 Literatuurlijst

8.1 Literatuur

- Alma, H. A. (2005). *De parabel van de blinden. Psychologie en het verlangen naar zin*. Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Boer, R. de, Bruggen, J.P. van, Wildering, G. (red.) (2012). *Naar eer en geweten. Geestelijke Verzorging en morele vorming in de krijgsmacht*. Budel: Damon
- Bonanno, G.A., Wortman, C.B., Lehman, D.R., Tweed, R.G., Haring, M., Sonnega, J., Nesse, R.M. (2002). Resilience to loss and chronic grief: A prospective study from preloss to 18-months postloss. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1150-1164.
- Chan, T.H.Y., Ho, R.T.H. & Chan, C.L.W. (2007). Developing an outcome measurement for meaning-making intervention with Chinese cancer patients. *Psycho-Oncology*, 16, 843-850.
- Chopko, B.A. & Schwartz, R. C. (2013). The relation between mindfulness and posttraumatic stress symptoms among police officers. *Journal of Loss and Trauma*, 18 (1), 1-19.
- Colwell, L. H., Lyons, P. M. & Garner, R. (2012). The world assumptions of police officers and academy cadets: implications for response to trauma. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 8 (1), 54-67.
- Döbert, R. (1979). *Adoleszenzkrise und Identitätsbildung: psychische und soziale Aspekte des Jugendalters in modernen Gesellschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag
- Dombo, Eileen A., Gray, C. & Early, B.P. (2013). The trauma of moral injury: Beyond the battlefield. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 32 (3), 197-210.
- Drescher, K.D., Foy, D.W., Kelly, C., Leshner, A., Schultz, K. & Litz, B. (2011). An exploration of the viability and usefulness of the construct of moral injury in war veterans. *Traumatology*, 17 (1), 8-13.
- Fabricatore, A.N., Handal, P.J., & Fenzel, L.M. (2000). Personal spirituality as a moderator of the relationship between stressors and subjective well-being. *Journal of Psychology and Theology*, 28, 221-228.
- Frank, J. (1982) Therapeutic components shared by all psychotherapies. In: Harvey, J. H. & Parks, M. M. (Ed.) *Psychotherapy research and behavior change*. 9-37. Washington, DC: American Psychological Association
- Fredrickson, B.L. & Losada, M.F. (2005). Positive Affect and the Complex Dynamics of Human Flourishing. *American Psychologist*, 60 (7), 678-686.

-
- Gollwitzer, H. (1970). *Krummes Holz - aufrechter Gang : zur Frage nach dem Sinn des Lebens*. München: Chr. Kaiser
- Gortner, E., Rude, S.S., & Pennebaker, J.W. (2006). Benefits of expressive writing in lowering rumination and depressive symptoms. *Behavior Therapy*, 37, 292-303.
- Have, H.A.M.J. ten, Meulen, R.H.J. ter & Leeuwen, E. van (2009). *Medische ethiek*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Hayes, A.M., Laurenceau, J., Feldman, G., Strauss, J.L. & Cardaciotto, L. (2007). Change is not always linear; The study of nonlinear and discontinuous patterns of change in psychotherapy. *Clinical Psychology Review*, 27, 715-723.
- Hobfoll, S.E., Spielberger, C.D., Breznitz, S., Gigley, S., Folkman, S., Lepper-Green, B., Meichenbaum, D., Milgram, N.A., Sandler, I., Sarason, I., & Kolk, B. van de (1991). War-related stress. Addressing the stress of war and other traumatic events. *American Psychologist*, 46 (8), 848-855.
- Iersel, F. van & Wildering, G. (2012). Een bezielde krijgsmacht. Geestelijke verzorging en het morele geweten van de militair. In: De Boer et al., *Naar eer en geweten. Geestelijke Verzorging en morele vorming in de krijgsmacht*. Budel: Damon
- Ivie, D. & Garland, B. (2011). Stress and burnout in policing, does military experience matter? *Policing*, 34 (1), 49-66.
- Jacobs, L.M., Burns, K. & Bennett Jacobs, B. (2008). Trauma death: Views of the public and trauma professionals on death and dying from injuries. *Archives of Surgery*, 143, 730-735.
- Koenig, H.G., King, D. E. & Carson, V.B. (2012) *Handbook of religion and health*. New York: Oxford University Press
- Lans, J. M. van der (2006). Zingeving en zingevingfuncties van religie bij stress. In J. M. van de Lans, *Religie ervaren. Godsdienstpsychologische opstellen*. 72-127. Tilburg: KSGV
- Litz, B.T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W.P., Silva, C. & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans; a preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29, 695-706.
- Luijn, H. van (2012). Het hogere in de zorg en bij de politie. In: G. van den Brink, *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*. 353-393. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Mooren, J.H.M. (1994). *Geestelijke verzorging en psychotherapie*. Tilburg: KSGV
- Paget, N.K. & McCormack, J.R. (2006). *The work of the Chaplain*. Valley Forge: Judson Press
- Pargament, K.I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy: understanding and addressing the sacred*. New York: The Guilford Press

- Pargament, K. & Sweeney, P. (2011). Building spiritual fitness in the army. An innovative approach to a vital aspect of human development. *American Psychologist* 66 (1), 58-64.
- Park, C.L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136 (2), 257-301.
- Park, C.L. (2012). Meaning, spirituality and growth; protective and resilience factors in health and illness. In: A. Baum, *Handbook of Health and Psychology* (2nd ed.) 405 – 429. New York: Psychology Press
- Penalba, McGuire, V.H., & Leite, J.R. (2009). Psychosocial interventions for prevention of psychological disorders in law enforcement officers. *The Cochrane Collaboration*, Issue 1, 1-71.
- Pole, N., Kulkarni, M., Bernstein, A., & Kaufman, G. (2006). Resilience in retired police officers. *Traumatology*, 12 (3), 207-216.
- Reich, J.W., Zaustra, A.J., & Hall, J.S. (2010). *Handbook of adult resilience*. New York: Guilford Press
- Rose, S., Bisson, J., Churchill, R., & Wessely, S. (2002). Psychological debriefing for preventing post-traumatic stress disorder (PTSD). *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2.
- Smith, J. & Charles, G. (2010). The relevance of spirituality in policing: a dual analysis. *International Journal of Police Science and Management*, 12(3), 320-338.
- Smith, B.W., Ortiz, J.A., Wiggins, K.T., Bernard, J.F. & Dalen, J. (2012). Spirituality, resilience and positive emotions. In: Miller, L. J. (Ed.), *The Oxford Handbook of Psychology and Spirituality*. 437-454. New York, NY, US: Oxford University Press
- Sijbrandij, E.M. (2007). *Early interventions following psychological trauma*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn
- Tedeschi, R.G. & Calhoun, L.G. (2009). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory*, 15 (1), 1-18.
- Thompson, S., & Janigian, A. (1988). Life schemes; A framework for understanding the search for meaning. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 7, 260-280.
- Treyner, W., Gonzalez, R., & Nolen-Hoeksma, S. (2003). Rumination reconsidered; A psychometric analysis. *Cognitive Therapy and Research*, 27, 247-259.

- Velden, P. G. van der, Rademaker, A.R., Vermetten, E., Portengen M. Yzermans, J.C. & Grievink, L. (2012). Police officers: a high-risk group for the development of mental health disturbances? A cohort study. *BMJ Open* 2013; 3:e001720
- Violanti, J.M. (2006). The Police; perspectives on trauma and resilience. *Traumatology*, 12, 167-169.
- Waltman, M.A., Russell, D.C., Coyle, C.T., Enright, R.D., Holter, A.C., & Swoboda, C.M. (2009). The effects of a forgiveness intervention on patients with coronary artery disease. *Psychology & Health*, 24 (1), 11-27.
- Watkins, E.R. (2008). Constructive and unconstructive repetitive thought. *Psychological Bulletin*, 134, 163-206.
- Worthington Jr., E. L. & Langberg, D. (2012). Religious considerations and self-forgiveness in treating complex trauma and moral injury in present and former soldiers. *Journal of Psychology and Theology*, 40(4), 274-288.
- Zock, T.H. (2007). *Niet van deze wereld? Geestelijke verzorging en zingeving vanuit godsdienstpsychologische perspectief*. Inaugurele rede RUG. Tilburg: KSGV

8.2 Rapporten en documenten politie

- AEF (2011). *De prijs die je betaalt...; Politie: de kosten achter een hoog risicoberoep*.
- Beek, I., van, Taris, T.W. & Schaufeli, W.B. (2013). *De psychosociale gezondheid van politiepersoneel*. Den Haag/Utrecht: WODC/Universiteit Utrecht
- Beroepscode politie (2013), www.politie.nl
- Concept Inrichtingsplan Nationale Politie (2012)
- Concept Inrichtingsplan Veilig en Gezond Werken - PDC (2013)
- Gersons, B.P.R. & Burger, N.R.R. (2012). *Blauwdruk Mentale Zorglijn Politie*. Diemen: Arq Psychotrauma Expert Groep
- Haan, P. de & Reuver, B. de (2009). *Politiewerk en het verzorgen van geestelijk welbevinden. Tussenrapportage project SAOP*. Amsterdam: Kadans
- Nap, J. (2012). *Vragen naar goed politiewerk: belang-stellend ontwikkelen van de alledaagse praktijk*. Proefschrift. Utrecht: Boom Lemma Uitgevers
- Nap, J. (2013). Belangstellend ontwikkelen van de politiepraktijk. Methode met een missie. In: P. Tops, C. Sprenger, N. Kop (red.). *Kennis in de Frontlijn. Ervaringen met praktijkonderzoek in de politie*. Apeldoorn: Politieacademie
- Programma- en actieplan Versterking Professionele Weerbaarheid Nederlandse politie (

2011).

-Reemst, L. van, Fischer, T. & Zwirs, B. (2013). *Geweld tegen de politie. De rol van mentale processen van de politieambtenaar*. Rotterdam: Erasmus Universiteit

-Rots, I. (2009). *Tuin van Bezinning. Herdenkingsmonumenten en rituelen voor omgekomen politiemensen. Een casestudy naar de betekenissen voor collega-nabestaanden van een geweldsslachtoffer*. Masterscriptie Geestelijke Verzorging. Groningen: Rijksuniversiteit

-Impact, Landelijk kennis & adviescentrum voor psychosociale zorg na rampen (2012). *Richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden*. Amsterdam

-Werkgroep Welten (2013). Eindrapport Traject Operationeel Leiderschap Nationale Politie

-Wit, S. de (1999). *Onder je pet praten. Een verkennende studie naar de wenselijkheid van geestelijke verzorging binnen de politie*. ACP

8.3 Overige documenten en websites

-Beroepsstandaard VGVZ (2002) <http://www.vgvz.nl/userfiles/files/beroepsstandaard.pdf>

- CDC/DPOD/DGV Werkgroep gedragscode. *Gedragscode voor Geestelijk Verzorgers in de Krijgsmacht 2010-2014*. Tweede druk, maart 2014.

-Zorgconcept DGV (2014).

-Ministerieel besluit betreffende 'Functionele kaders Geestelijke Verzorging bij Defensie' (2011).